

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЮРЧИШЕНА Людмила Вікторівна

УДК 336.61:378.4]:330.341(477)(043.3)

**ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ
У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Вінниця – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
ЛАКТІОНОВА Олександра Анатоліївна,
Міністерство освіти і науки України,
Державний експерт експертної групи з інтеграції
до Європейського простору вищої освіти
та забезпечення якості освіти директорату вищої
освіти та освіти дорослих.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
АРТЮХОВ Артем Євгенович,
Сумський державний університет, доцент
кафедри маркетингу;

доктор економічних наук, професор
ГРИНЬКЕВИЧ Ольга Степанівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
статистики;

доктор економічних наук, професор
ЗАГІРНЯК Денис Михайлович,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
завідувач кафедри обліку і фінансів.

Захист дисертації відбудеться 21 травня 2025 року о 10:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, ауд. 108.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Наталія ЯКИМОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні глобальні тенденції розвитку суспільства, зумовлені технологічним прогресом, соціальними трансформаціями та економічними викликами, актуалізують необхідність трансформації моделі економічного розвитку України. Цей процес є результатом складної взаємодії різноманітних факторів, серед яких визначальну роль відіграє людина як носій знань, інновацій та управлінських рішень. Саме людський капітал стає рушієм змін, формуючи нові підходи до економічної діяльності, управління та розвитку інституцій.

Одним із ключових чинників, що безпосередньо впливають на процес економічної трансформації, є система вищої освіти України. Вона виступає не лише як інституційна структура, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів, але й як динамічне явище, здатне адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Система вищої освіти виконує важливу функцію генерації знань, розвитку інноваційної діяльності та формування соціально-економічних стратегій, що сприяють стійкому розвитку держави.

У цьому контексті особливого значення набуває роль університетів, які є центральними елементами освітньо-наукової екосистеми. Вони виступають провідними агентами трансформаційних змін, забезпечуючи розвиток людського капіталу, здійснюючи фундаментальні та прикладні дослідження, а також сприяючи поширенню інновацій у різних секторах економіки. Водночас університети функціонують в умовах складних економічних і соціальних викликів, зокрема наслідків пандемії COVID-19 та повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, що посилює необхідність забезпечення їх фінансової стійкості.

Фінансова стійкість університетів є стратегічним чинником їх ефективної діяльності, оскільки визначає здатність закладів вищої освіти реалізовувати свою функцію у суспільстві та досягати стратегічних пріоритетів їх діяльності, адаптуватися до змін. Важливим аспектом цього є фінансова автономія, яка розширює межі управлінських можливостей університетів, але водночас потребує перегляду концептуальних підходів до їх функціонування в умовах обмежених ресурсів і зростаючої конкуренції як на національному, так і на міжнародному рівні. Дослідження сприятиме розширенню теоретичних знань про фінансову стійкість університетів та розробці нових науково-методичних підходів до її оцінки. Це обґрунтовує актуальність дослідження та його практичну значущість.

Дотичні проблеми формування моделі економічного розвитку України досліджували науковці І. М. Бобух, О. Б. Булик, О. В. Длугопольський, Т. К. Кваша, Ю. В. Кіндзерський, Л. Л. Кістерський, С. В. Козловський, Д. Б. Лопатенко, Т. В. Орєхова, І. Ф. Прокопенко, Т. А. Тишук, О. М. Фашевська, Н. В. Швець, Г. З. Шевцова, С. М. Щегель та інші. Питанням фінансування університетів, їх впливу на економічне зростання та адаптації до трансформаційних змін присвячені праці зарубіжних дослідників: Ф. Альшубірі (F. Alshubiri), Л. Біонді (L. Biondi), Л. Дірден (L. Dearden), І. Фернандес

(I. Fernandez), А. Гомеса (A. Gomez), Б. Джонблоса (B. Jongbloed), К. Кузьміної (J. Kuzmina), П. Кропера (P. Cropper), П. Пріоре (P. Priore), Х. Пуенте (J. Puente), К. Рейнхарт (C. Reinhart), С. Руссо (S. Russo), Б. Чапмана (B. Chapman) та інших.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних засад функціонування системи вищої освіти зробили вітчизняні науковці, зокрема А. Є. Артюхов, В. Є. Бахрушин, Л. О. Вітренко, Ю. М. Вітренко, М. А. Дебич, Д. М. Загірняк, О. В. Григораш, О. С. Гринькевич, Ю. М. Коваленко, В. Г. Кремень, О. А. Лактіонова, Д. Г. Лук'яненко, І. О. Лютий, Н. В. Погрібна, П. Ю. Саух, А. М. Соколовська, Є. А. Стадний, Г. М. Терещенко, В. В. Ченцов, Л. В. Шаульська та інші. Їх наукові праці охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із реформуванням системи вищої освіти та її фінансування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлені матеріали дисертації здійснювалися з проблематики досліджень кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса, зокрема тем державної реєстрації: «Фінансово-кредитні інструменти гнучкого управління в умовах циклічного економічного розвитку» (0120U102710) – внесок автора полягає в розробці концептуального підходу та методичного інструментарію оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів, методичного інструментарію оцінювання фінансової гнучкості університетів; «Інструменти забезпечення фінансової стійкості держави, територій та суб'єктів господарювання в умовах економічної нестабільності» (0124U001578) – внесок автора полягає у формуванні концептуальних засад та методичних інструментів забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад, розробка практичного інструментарію та надання рекомендацій щодо забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- уточнити понятійно-категоріальний апарат базових категорій дослідження;
- визначити та обґрунтувати парадигму формування трансформаційної моделі економічного розвитку України;
- розробити концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України;
- оцінити вплив вищої освіти та інновацій на трансформаційну модель економічного розвитку України;
- дослідити розвиток моделей фінансування вищої освіти;
- обґрунтувати методологічне підґрунтя побудови моделей фінансування закладів вищої освіти та розробити концептуальні підходи до визначення собівартості освітніх послуг;
- обґрунтувати теоретичні підходи до сутності фінансової стійкості університету та визначити її види;
- визначити й систематизувати чинники забезпечення фінансової стійкості університету;

- визначити ознаки фінансової гнучкості університету та розробити методичний інструментарій для її оцінки;
- розробити науково-методичний підхід до оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університету;
- обґрунтувати методичний інструментарій для оцінки інтегрального рівня фінансової стійкості університету;
- ідентифікувати економічні моделі розвитку університетів на основі їх кластеризації;
- визначити підходи з адаптації системи фінансового планування та бюджетування університету до трансформаційної моделі економічного розвитку України;
- обґрунтувати та розробити механізм інтеграції цільових показників діяльності і рейтингових систем оцінювання в систему стратегічного управління університетами.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методологічні аспекти та практичний інструментарій забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України.

Методи дослідження. Розв'язання завдань здійснювалося із застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема: методи аналізу, синтезу наукової абстракції та системно-синергетичний підхід використовувалися для формування сутності базових категорій дослідження, їх когнітивної схеми та визначення компонентів бізнес-моделі університету (п. 1.1); метод концептуалізації прагматизму та логічного узагальнення – для визначення та узгодження компонентів трансформаційної моделі економічного розвитку України (п. 1.2); структурно-функціональні методи й метод морфологічного аналізу – для розробки концепції забезпечення фінансової стійкості університетів (п. 1.3); статистичний аналіз, трендові методи та методи візуалізації – для визначення впливу вищої освіти та інновацій на модель економічного розвитку (п. 2.1); діалектичний метод і метод систематизації – для виявлення закономірностей розвитку моделей фінансування у світі (п. 2.2); контент-аналіз нормативно-правових документів, трендовий, коефіцієнтний і структурний аналізи, а також метод візуалізації – для оцінки та визначення моделі фінансування вищої освіти (п. 2.3); метод систематизації, групування та синтезу – для визначення видів фінансової стійкості (п. 3.1); діалектичний метод, метод аналізу та синтезу – для визначення чинників впливу на фінансову стійкість університету (п. 3.2); метод групування, нормування, інтегральний метод і метод граничних величин – для визначення методичного інструментарію та оцінки гнучкості університетів (п. 3.3); метод аналізу та синтезу, наукової абстракції, а також статичний метод та метод експертних оцінок – для визначення науково-методичного підходу до оцінки інтегрального показника, поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів (п. 4.1, 4.2, 4.3); метод систематизації – для визначення набору показників, кластеризація методом k-Means, метод прагматизму та логічного узагальнення – для

визначення економічних моделей розвитку університетів (п. 5.1); графічний і метод структурно-функціонального аналізу – для визначення системи фінансового планування та бюджетування університету (п. 5.2); конгруентність і систематизація – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків інформації у звітах керівників, визначення механізму впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи на фінансову стійкість університету (п. 5.3); логічного узагальнення та систематизації – для формулювання висновків.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти з питань вищої освіти України, офіційна інформація Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), Державної служби статистики України, Державного вебпорталу бюджету для громадян. Використано також фінансову інформацію та звіти керівників, розміщені на офіційних сайтах університетів України, а також офіційні публікації Світового банку (World Bank), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), Агентства статистики вищої освіти Великої Британії (HESA). Дослідження спирається на національні доповіді, плани, національні стратегії та стратегії розвитку вищої освіти, наукові монографії, статті у видання Scopus і Web of Science, статті у фахових виданнях, матеріали конференцій і періодичних видань. Використано також інформаційні ресурси мережі Internet і власні дослідження автора.

Наукова новизна отриманих результатів. До результатів дослідження, що містять наукову новизну та виносяться на захист, належать такі:

вперше:

- розроблено концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України, яка базується на інтегрованому підході до розвитку людського капіталу і буде реалізована через дослідження, інновації та формування кадрового потенціалу. Концепція включає науково обґрунтовані принципи, драйвери розвитку вищої освіти, індикатори та методи оцінки фінансової стійкості, визначає завдання методологічного та прикладного рівнів, інструментом досягнення яких є економічна модель розвитку університету, орієнтована на ціннісний підхід. Її практичне застосування забезпечить фінансову стійкість університетів у поточній і стратегічній перспективах, гармонізує їх фінансову діяльність із місією та стратегією; зумовлюватиме розвиток людського капіталу держави, стійкості мережі закладів вищої освіти та їх фінансової автономії, а також сприятиме формуванню надійної мережі партнерів для бізнесу в підготовці кадрів, проведенні досліджень та впровадженні інновацій;

- розроблено науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів, який передбачає створення алгоритму оцінки, формування інформаційного забезпечення, вибір системи індикаторів оцінки та методику їх розрахунку. Практична апробація цього підходу на прикладі панельної вибірки університетів підтверджує його ефективність як інструменту комплексної оцінки фінансової стійкості. Підхід дає змогу виявляти сильні і

слабкі місця в управлінні фінансами, збалансовувати стратегічні завдання з фінансовими можливостями, оптимізувати фінансові ресурси, а також забезпечити прозорість і гнучкість у прийнятті фінансових рішень, сприяючи сталому розвитку університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку держави;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема надано визначення понять: *бізнес-модель університету* як концептуальний інструмент управління розвитком закладу вищої освіти, що базується на стратегічному баченні, включає взаємопов'язаний набір компонентів створення ціннісної пропозиції для стейкхолдерів та здатність університету генерувати доходи для забезпечення фінансової стійкості; *економічна модель університету* як теоретична конструкція взаємопов'язаних складових, що генерує гіпотези про економічну поведінку суб'єкта внаслідок виникнення причинно-наслідкових взаємозв'язків, що впливають на економічні результати; *фінансова гнучкість університету* як здатність генерувати доходи, скорочувати і оптимально розподіляти витрати, управляти фінансовими потоками за умов обмеженого бюджетного фінансування, створювати та впроваджувати бізнес-моделі, реалізовувати ціннісні пропозиції як результат адаптації університетів до нових реалій; *стійкість закладів вищої освіти* як здатність попереджати і протистояти кризі, реагувати на зміни, трансформуватися, створювати ціннісні пропозиції, адаптуватися до нових умов, забезпечуючи відновлення і розвиток, а також функціонувати в умовах кризи без порушення якості надання освітніх послуг, збереження наявного контингенту здобувачів вищої освіти та реалізації наукових досліджень; *фінансова стійкість університету* як здатність формувати позитивний фінансовий простір шляхом створення ціннісної пропозиції через: впровадження економічної моделі розвитку, збільшення і диверсифікацію доходів, зменшення залежності від бюджетного фінансування, раціональний розподіл ресурсів, підтримання прийняттого рівня ліквідності і платоспроможності, здатності гнучко реагувати на зміни попиту на освітні послуги, здійснювати наукові дослідження, приймати ефективні рішення для забезпечення поточної діяльності та розвитку університету;

– концептуальні підходи до визначення собівартості освітніх послуг у закладах вищої освіти: перший – заснований на розподілі витрат на умовно-постійні і умовно-змінні; другий – ідентифікованої собівартості освітньої програми із врахуванням рівня освіти; третій – на підставі структури контингенту. Ці підходи до визначення собівартості освітніх послуг (реалізації освітньої програми) забезпечують ефективні рішення щодо цінової політики, оптимізації ціннісних пропозицій, визначення цільової аудиторії абітурієнтів;

– обґрунтовано науково-методичний підхід до вибору економічної моделі розвитку університету на основі кластеризації за групами показників масштабу, фінансових показників і зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності. Використання кластеризації університетів як управлінського інструменту держави забезпечить формування фінансово стійкої мережі закладів вищої

освіти, для університетів – визначення векторів розвитку та конкурентних позицій з урахуванням потенціалу стійкості;

– структуровано та змістовно наповнено систему компонентів економічної моделі університету на основі ціннісного підходу, що являє собою теоретичну конструкцію взаємопов'язаних складових, як-от ціннісна пропозиція, ключові ресурси, види діяльності, канали надання і просування, партнери, групи стейкхолдерів та фінансова модель. Зазначена система визначає економічну поведінку суб'єкта на основі причинно-наслідкових взаємозв'язків, які впливають на економічні результати його діяльності. Визначено взаємозв'язки між ключовими компонентами, що дає змогу систематизувати і змістовно наповнити економічну модель університету. Використання запропонованої моделі забезпечує досягненню поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів;

– науково-методичний підхід до оцінки інтегрального показника фінансової стійкості університетів, що включає оцінку контингенту (масштабу), грошових потоків, доходів і витрат. Визначено індекси значущості критеріїв, їх граничні межі, рекомендовані та середні значення показників, що використовуються в оцінці. За цим підходом, обґрунтовано чотири типи фінансової стійкості університетів: збалансована, нормальна, вразлива та кризова, відштовхуючись від яких, кожен з університетів формує систему обґрунтованих управлінських і фінансових рішень;

– механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання університетів на їх фінансову стійкість, який розглядається як інтегрована модель управління, що об'єднує контракт засновника з керівником, систему цільових показників діяльності університету, стратегічне планування та рейтингову систему оцінювання закладу вищої освіти. Застосування цього механізму сприяє підвищенню представленості університетів у міжнародних рейтингах і підтримці стійких позицій у національних, що сприяє залученню грантів, розширенню партнерських зв'язків і збільшенню кількості вступників із високими конкурсними балами. Наслідком цього є збільшення обсягів залучених фінансових ресурсів та розширення фінансової автономії університетів завдяки диверсифікації джерел фінансування. Запропонований механізм забезпечує узгодженість між ключовими показниками ефективності керівника, науково-педагогічних працівників та інституційними показниками, що дає змогу досягати високої ефективності на всіх рівнях управління та забезпечує як поточну, так і стратегічну фінансову стійкість університетів;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування парадигми формування трансформаційної моделі економічного розвитку України, що базується на розумінні «трансформації» як процесу перетворень, зумовленого біфуркацією економічної системи, зміною траєкторії її розвитку, переходом на якісно новий рівень розвитку під впливом дії зовнішніх та внутрішніх чинників. Визначено характерні риси трансформаційної моделі економічного розвитку України з урахуванням міжнародних і національних векторів, концепцій та стратегічних імперативів, як-от Європейський зелений курс, інтеграція в Європейський Союз, доступ до ринків ЄС і G7, а також забезпечення національної безпеки. Зазначено, що

модель формується під впливом чотирьох компонентів: людський капітал, інновації та дослідження, цифровізація, Green Deal, які постійно трансформуються та інтегруються у всі сектори економіки, змінюючи процеси, свідомість, поведінку людей та їхні цінності для досягнення цілей сталого розвитку. Фінансова стійкість університетів є ключовим чинником, який впливає на реалізацію всіх компонентів трансформаційної моделі економічного розвитку України, оскільки прямо та опосередковано визначає здатність університетів формувати і розвивати людський капітал, здійснювати інновації та дослідження, сприяти цифровізації та підтримувати цілі Green Deal, забезпечуючи умови для переходу економічної системи на новий рівень розвитку;

– обґрунтування впливу сфери вищої освіти на економічний розвиток держави на основі оцінки людського капіталу за індексом людського розвитку, витрат на дослідження і розробки, рейтингових позицій України в Глобальному індексі інновацій. Встановлено, що незважаючи на високий потенціал України за індексом людського розвитку, його нестійка динаміка та обмежене фінансування суттєво послаблюють вплив людського капіталу на економічне зростання. Визначено, що скорочення кількості наукових працівників, зменшення фінансування вищої освіти та нестійкий розвиток інноваційного потенціалу промислових підприємств негативно впливають на можливості трансформаційного розвитку України, що підкреслює необхідність збільшення фінансування вищої освіти, дослідження й інновацій як чинників впливу на розвиток людського капіталу, економічний розвиток та інноваційні процеси в Україні;

– класифікація фінансової стійкості університетів, що дає змогу визначити її види за ключовими ознаками: періодом, місцем виникнення, фінансовим результатом, структурою доходів, рівнем забезпечення і джерелами покриття витрат. Ця класифікація стала основою для визначення видів фінансової стійкості, що допомогло сформувати методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів та прийняття управлінських рішень;

– класифікація чинників впливу на фінансову стійкість університетів, що обумовлені новою парадигмою вищої освіти та драйверами трансформаційних процесів. Ідентифіковано та охарактеризовано чинники за такими ознаками: характером впливу, залежно від строку дії, ступеня впливу на фінансовий результат, відносно компонентів економічної моделі, а також поведінкові або опосередковані. Систематизація чинників впливу на фінансову стійкість університету враховує ціннісний підхід, закладений в економічну модель університету, що дало змогу виявити їх пряму або опосередковану дію з метою ухвалення раціональних фінансових рішень для забезпечення фінансової стійкості університетів у поточному й довгостроковому періоді;

– науково-методичний підхід до оцінки стратегічної фінансової стійкості університетів, що включає два етапи: експрес-оцінку перед розробкою стратегії для визначення наявного фінансового потенціалу та поточну оцінку в процесі реалізації стратегії. Розроблено комплекс інструментів, як-от перспективний план потреби у фінансових ресурсах, модель формування і розподілу фінансових ресурсів, модель визначення собівартості освітніх послуг, рейтингування та

ключові показники ефективності керівників різних рівнів і науково-педагогічних працівників, моніторинг очікуваних результатів відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку. Їх використання в межах запропонованого науково-методичного підходу забезпечить оптимізацію фінансових ресурсів, підвищить ефективність управління та зміцнить конкурентоспроможність університету як на національному, так і на міжнародному рівнях;

– методичний інструментарій оцінювання фінансової гнучкості університетів, що включає групи показників та індикаторів, як-от чутливість, оперативність, маневреність, економічність. Доведено ефективність його використання для виявлення, прогнозування та попередження потенційних порушень фінансової стійкості університетів, підвищення швидкості реагування на кризові ситуації, ефективну адаптацію до зовнішніх викликів в умовах обмежених ресурсів в контексті збереження конкурентних позицій на ринку освітніх послуг;

– система фінансового планування до моделі розвитку університетів, орієнтована на стратегічні пріоритети їх розвитку, визначення центрів відповідальності, що забезпечують диверсифікацію та зростання доходів, мають право участі в їх розподілі для мотивації кадрового потенціалу, створення гідних умов праці та відповідного матеріально-технічного забезпечення, що дає змогу інтегрувати різні види фінансового планування до реалізації стратегічних пріоритетів розвитку університетів;

– обґрунтування графічної моделі фінансування університетів, що відображає взаємозв'язок між джерелами фінансування та їх обсягами і враховує фінансування університетів на двох рівнях: макрорівні – державна модель фінансування, що є інструментом розподілу бюджетних коштів між закладами вищої освіти; мікрорівні – модель фінансування, сформована на рівні окремого університету, що включає бюджетне та додаткове фінансування в певних пропорціях, де останнє визначається стратегічними напрямками розвитку і пов'язане зі здатністю університету до диверсифікації доходів. Її використання дає змогу систематизувати та візуалізувати модель державного фінансування закладів вищої освіти в Україні та обґрунтувати модель фінансування університетів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням. Усі наукові результати, положення та рекомендації, викладені в роботі, отримані автором самостійно та опубліковані у його наукових публікаціях. Зі спільних публікацій у дисертації використано лише ті частини, ідей та положення, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові результати дослідження були представлені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019), «Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів» (м. Покровськ, 2019), «International Conference on Advanced Computer Information Technologies» (Німеччина, м. Деггендорф, 2021), «Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives», (м. Вільнюс, 2021), «Word science:

problems, prospects and innovations» (м. Торонто, 2021), «Трансформація соціально-економічних систем в контексті викликів глобального економічного розвитку» (м. Вінниця, 2021), Конференція із співпраці бізнесу та університетів «Uni-biz bridge 7» (2021), Онлайн-форум «Лідери освітніх змін» (2021), International Scientific and «Practical Conference «Sustainable Development in the Post-Pandemic Period» (Естонія, м. Таллінн, 2021), «Міжнародний бізнес-форум «Наука-бізнес-освіта: стратегічне партнерство» (м. Київ, 2022; 2023), «International Conference on Advanced Computer Information Technologies» (Словаччина, м. Ружомберок, 2022), «Фінансово-економічна платформа парадигмальних змін повоєнного розвитку України» (м. Хмельницький, 2022), «Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави» (м. Запоріжжя, 2022), «International Conference on Corporation Management-2022» (Словаччина, м. Банска-Бистріца, 2022), «Management strategies and policies in the contemporary economy» (Молдова, м. Кишинів, 2022), «Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України» (м. Вінниця, 2023–2024), «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (м. Одеса, 2023), «Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога» (м. Київ, 2023), «Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України» (м. Київ, 2023), «Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи» (м. Полтава, 2023), «Фінансові інструменти сталого розвитку економіки» (м. Чернівці, 2024), «Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку» (м. Київ, 2024), «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку» (м. Вінниця, 2024), «Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України: досягнення і проблеми – погляд ззовні і зсередини» (м. Київ, 2024).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі наукові результати дослідження, наведені в дисертації, доведені до рівня практичних рекомендацій та впровадженні на державному, регіональному рівні та рівні закладів вищої освіти:

на державному рівні:

– Міністерство фінансів України (довідка № 17050-21/206 від 12.11.2024) – будуть розглянуті для ініціювання пілотного проекту з моніторингу фінансової стійкості університетів, ранжуванні університетів на основі їх фінансових показників, а також розробки державних програм підтримки університетів, орієнтованих на зміцнення їх фінансової стійкості;

– Комітет Верховної ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка № 04-32/13-2024/247262 від 07.11.2024) – збільшення обсягів фінансування вищої освіти України, застосування дієвих фінансових інструментів для стимулювання розвитку досліджень, розробок та інновацій у державному, підприємницькому та освітньому секторах;

на регіональному рівні:

– Вінницька обласна Рада (довідка № 1445/01.01-19/2024 від 03.10.2024) – можуть бути використані для прийняття рішень на регіональному рівні щодо

підтримки та розвитку вищої освіти, зокрема у формуванні стратегічних пріоритетів економічного розвитку Вінницької області та співпраці з вищими навчальними закладами;

– Департамент гуманітарної політики Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 01.01.2-6320 від 01.10.2024) – враховані під час розробки та корегування стратегічних планів регіонального розвитку Вінницької області;

на рівні закладів вищої освіти:

– Донецький національний університет імені Василя Стуса (акт № 01-23/12.0-24 від 23.03.2023) – впроваджено концептуальні підходи до визначення вартості освітніх послуг у діяльність планово-економічного відділу Університету під час визначення вартості навчання здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр», «Магістр», «Доктор філософії»;

– Львівський національний університет імені Івана Франка (довідка № 3128-Н від 02.10.2024) – враховано пропозиції автора щодо науково-методичного підходу до оцінки інтегрального рівня фінансової стійкості університету та їх використання під час ухвалення обґрунтованих рішень для її зміцнення. Запропонована методика є корисною для підготовки звіту керівника та оцінювання потенціалу університету під час визначення стратегічних пріоритетів розвитку;

– Сумський державний університет (довідка № 0875 від 30.09.2024) – матеріали розглянуті фінансово-економічними службами та будуть застосовані як альтернативні під час підготовки аналітичних звітів щодо оцінки поточної фінансової стійкості університету та визначення фінансового потенціалу для забезпечення стратегічних пріоритетів його розвитку;

– Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (довідка № 30 від 27.09.2024) – матеріали розглянуті фінансовими службами та будуть враховані під час реалізації стратегічних пріоритетів розвитку університету, в частині визначення впливу чинників, оцінювання фінансової гнучкості та адаптації системи фінансового планування і бюджетування до сучасної моделі розвитку університету;

– Волинський національний університет імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/2896 від 27.09.2024) – під час прийняття фінансових рішень враховано методичні підходи до оцінки поточної та стратегічної стійкості університету;

– Західноукраїнський національний університет (довідка № 126-10/2292 від 02.10.2024) – концепція забезпечення фінансової стійкості університету у трансформаційній моделі економічного розвитку України має практичне значення для забезпечення фінансової стійкості та прийняття фінансових рішень менеджментом університету.

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 52 наукових публікаціях, із них одна одноосібна монографія, дві – розділи у колективних монографіях, 6 публікацій, що включені до наукометричних баз Scopus, Web of Science Core Collection, у т. ч. 4 у періодичних виданнях, включених до категорії «А», 26 статей у наукових фахових журналах категорії «Б», 24 апробації на конференціях і форумах різного рівня. Загальний обсяг публікацій становить 48,81 д. а., особисто автору належить 43,42 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 538 сторінок, з них основний текст викладено на 413 сторінках. Робота містить 10 таблиць і 128 рисунків. Список використаних джерел налічує 499 найменувань. Дисертація включає 14 додатків, які займають 74 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **«Теоретико-концептуальні основи формування трансформаційної моделі економічного розвитку»** розроблено концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. Для цього використано системно-синергетичний підхід, що дав змогу уточнити сутність базових категорій дослідження, а також метод концептуалізації для побудови трансформаційної моделі економічного розвитку України.

Узгоджено ключові поняття («модель», «економічна модель», «бізнес-модель», «стійкість», «фінансова стійкість», «фінансова гнучкість») у контексті об'єкта і предмета дослідження. Для цього застосовано комплекс наукових підходів, що забезпечили їх концептуалізацію в контексті університетів як ключових суб'єктів інноваційного та економічного розвитку країни. Це дозволило встановити логічну цілісність дослідження та визначити взаємозв'язок між фінансовою стійкістю університетів і трансформаційною моделлю економічного розвитку України.

Розроблена економічна модель університету виступає концептуальним інструментом стратегічного управління. В її основу покладено адаптацію бізнес-моделі А. Остервальдера та І. Піньє з урахуванням специфіки університетів. Центральним елементом моделі є створення ціннісної пропозиції – генерація нових знань для стейкхолдерів та ефективне використання цих знань для диверсифікації доходів.

Обґрунтування парадигми формування трансформаційної моделі економічного розвитку України базується на аналізі та синтезі наукових поглядів щодо понять «трансформація», «економічне зростання» та «економічний розвиток». Це зумовило необхідність розмежування останніх та логічного узгодження з урахуванням характеру змін, періоду часу, динаміки ВВП та інклюзивності. Дослідження концепцій, стратегій, моделей розвитку, міжнародних і національних векторів, а також реформ створило підґрунтя для формування трансформаційної моделі економічного розвитку України (рис. 1). Прагматичний підхід забезпечив її узгодження та визначення ключових компонентів (людський капітал, інновації, дослідження, цифровізація, Green Deal), що постійно змінюються, інтегруючись у всі сектори економіки, змінюючи процеси, свідомість і пріоритети сталого розвитку.

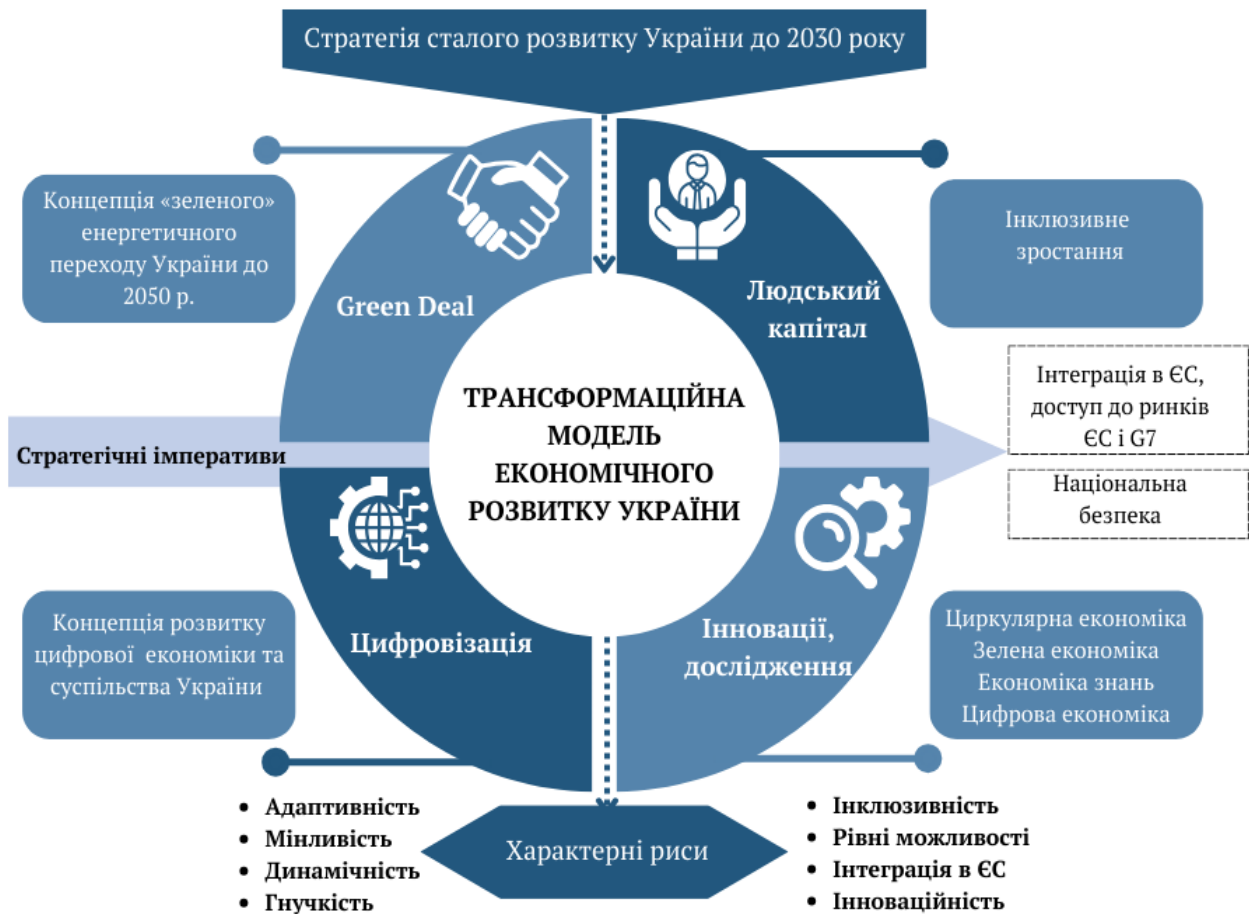

Рисунок 1 – Трансформаційна модель економічного розвитку України

Фінансова стійкість університетів відіграє ключову роль у реалізації всіх компонентів цієї моделі, оскільки визначає їх здатність до генерації знань, інноваційної діяльності, сприяння цифровим трансформаціям та підтримки екологічної стійкості. Структурно-функціональний метод і морфологічний аналіз дав змогу розробити концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України (рис 2).

Синергія всіх логічно узгоджених компонентів, закладених у концепцію, забезпечують інтегровану спроможність розвитку людського капіталу через дослідження, інновації та формування кадрового потенціалу.

У другому розділі «**Вища освіта в контексті трансформаційної моделі економічного розвитку України**» досліджено вплив вищої освіти та інновацій, розвиток моделей фінансування у світі і здійснено методологічне обґрунтування фінансування вищої освіти в Україні.

У контексті дослідження впливу вищої освіти та інновацій на модель економічного розвитку України проведено комплексний аналіз, що базується на статистичних методах, трендових аналізах та візуалізації даних. Оцінка впливу вищої освіти на економічний розвиток держави здійснювалася через призму аналізу людського капіталу, використовуючи індекс людського розвитку, витрати на дослідження та розробки, а також рейтингові позиції України в Глобальному індексі інновацій.

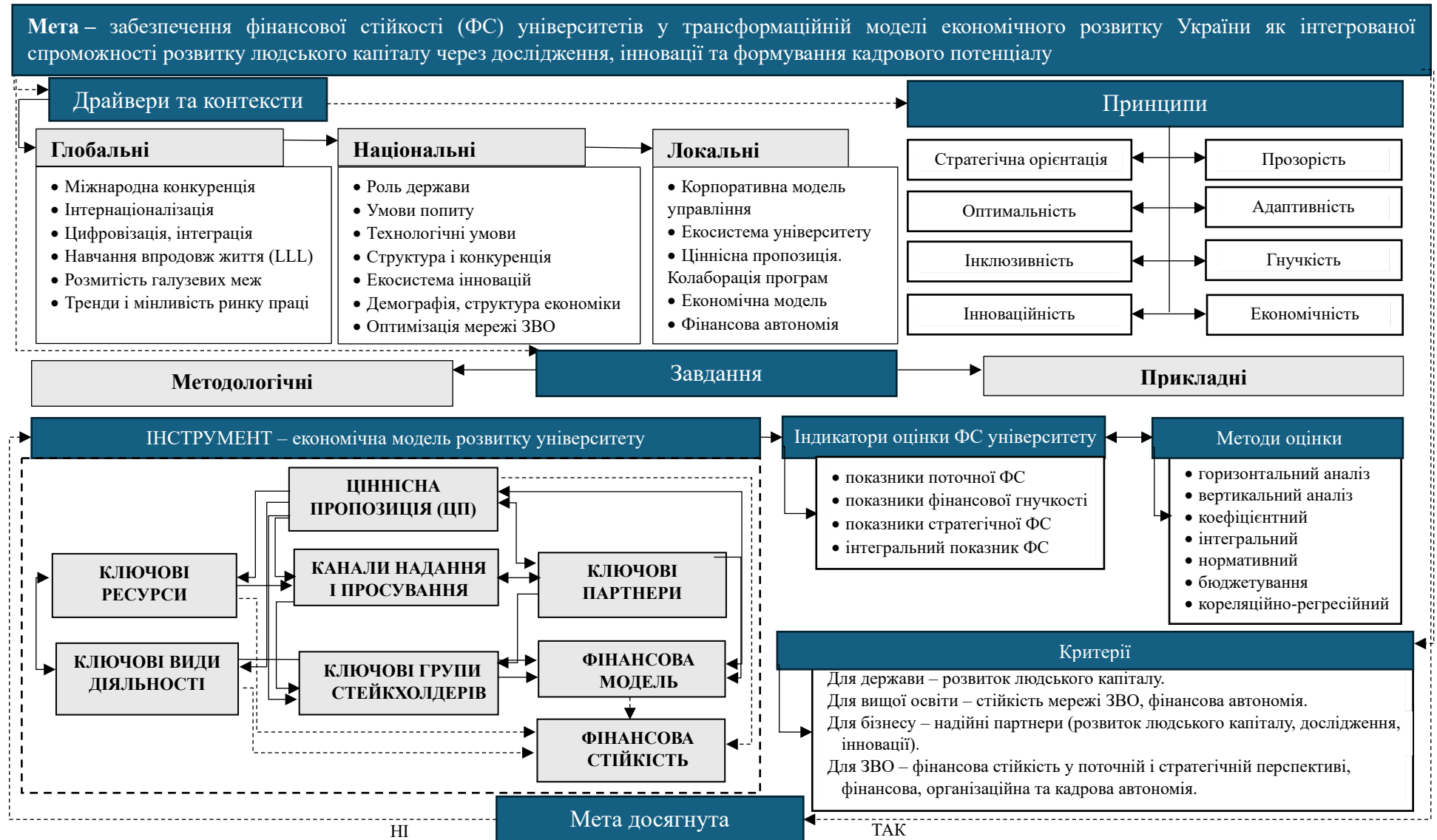

Рисунок 2 – Концепція забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України

В Україні у 1990–2019 рр. спостерігався високий рівень індексу людського розвитку. Однак у 2020–2022 рр. тенденція змінилася через скорочення очікуваної тривалості життя та зменшення ВНД, яка посилилася під впливом пандемії COVID-19 і повномасштабної агресії РФ. Ці фактори призвели до вимушених міграцій, демографічної кризи, втрати економічного потенціалу, гендерної нерівності, зниження економічної активності, зростання безробіття та кадрового голоду. Комплексний динамічний аналіз витрат на дослідження та інновації демонструє їх скорочення, що супроводжується впливом зменшення наукових працівників, фінансування вищої освіти, скорочення інноваційного потенціалу промислових підприємств, низької привабливості наукової діяльності, відтоком кадрів. Ці чинники гальмують інноваційні процеси, спричиняють втрату рейтингових позицій України та стагнацію інноваційного розвитку.

Дослідження світового досвіду фінансування вищої освіти (США, Австрія, Данія, Фінляндія, Швеція, Австралія, Велика Британія, Німеччина, Польща, Іспанія, Ірландія, Франція) дало змогу систематизувати альтернативні інструменти фінансування університетів, зокрема базове (державне) та додаткове, що зумовлено розширенням фінансової автономії ЗВО. Характеристики моделі фінансування університетів – роль держави у фінансуванні, його функція, вартість вищої освіти та механізм фінансування. В Україні відбуваються трансформаційні процеси щодо фінансування вищої освіти, які супроводжуються змінами законодавства щодо розширення автономії ЗВО, зокрема фінансової. Це стимулює ЗВО до поступової диверсифікації джерел фінансування університетів. Водночас аналіз доходів панельної виїрки з 35 державних ЗВО України за 2017–2023 рр. на основі фінансової звітності показує, що основними джерелами фінансування залишаються бюджетні асигнування та доходи від надання освітніх послуг. Середні значення відповідно становили 64,0 % та 34,0 %.

Це стало передумовою розвитку традиційних і впровадження гібридних інструментів фінансування, що систематизовано і представлено як графічна модель фінансування університетів (рис. 3).

Графічна модель відповідає парадигмі дослідження, в основу якої закладено ціннісний підхід як здатність університету створювати ціннісні пропозиції на запит або формування попиту стейкхолдерів, забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку університету через партнерство з бізнесом, академічною спільнотою та іншими стейкхолдерами. Гібридне фінансування – це нетипові інструменти фінансування, що виникають внаслідок розробки університетами ціннісних пропозицій у сферах освіти, науки, інновацій та проєктів і реалізуються через співпрацю менеджменту університету, стейкхолдерів та кадрового ядра з метою розширення партнерських відносин зі стейкхолдерами та отримання додаткових доходів.

У дисертації систематизовано, логічно узгоджено та візуалізовано модель державного фінансування ЗВО України за результатами їх діяльності. Практичні аспекти реалізації цієї моделі розглянуто на основі зміни показників і обсягів фінансування ЗВО України у 2020 та 2024 роках.

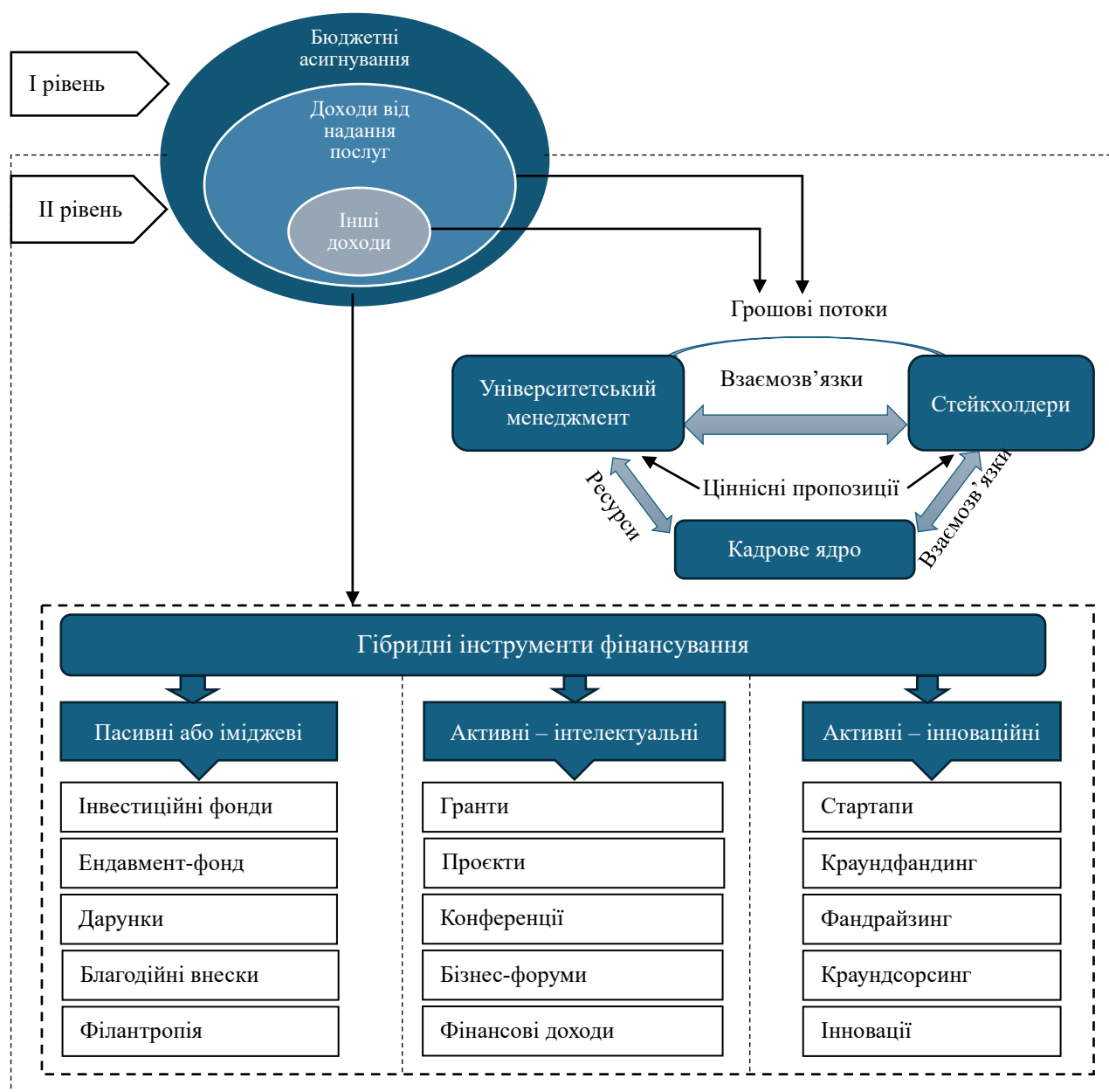

Рисунок 3 – Графічна модель фінансування університету

Аналіз динаміки фінансування дає змогу виявити ключові тенденції адаптації університетів до нових підходів розподілу державних коштів. Спостерігається зменшення кількості ЗВО, що отримали фінансування до рівня попереднього року на 27 ЗВО з 53 у 2020 р. до 26 у 2024 р., і водночас зростання частки тих, які отримали фінансування на рівні 110 % і вище відносно попереднього року на 40 ЗВО з 37 у 2020 р. до 77 у 2024 р. Визначено, що найбільш впливовим показником у формулі розподілу фінансування є розрахунковий контингент здобувачів, які навчаються за державним замовленням.

Водночас державна політика з урахуванням впливу воєнних дій змінилася, що відобразилося у підтримці регіонів. Також простежується позитивна динаміка щодо результатів наукової діяльності ЗВО. Це проявляється у збільшенні надходжень до спеціального фонду на одного науково-педагогічного працівника

за основним місцем роботи. Зокрема, у 2020 р. значення показника наукової діяльності 1,5 мали лише 4 ЗВО, а у 2024 р. – 18. Водночас мінімальне значення 1,0 у 2020 р. отримали 55 ЗВО, а у 2024 – лише 16. Такі результати свідчать про активізацію процесів комерціалізації наукових досліджень. До того ж введено додаткові критерії оцінки міжнародного визнання, що стимулює участь українських університетів у міжнародних рейтингах та програмах. У 2020 р. показник міжнародного визнання 1,1 отримали 5 ЗВО, тоді як у 2024 р. цей показник варіюється: 1,03 – у 23 ЗВО, 1,05 – у 13, 1,1 – у 5 ЗВО. Позитивні зміни також спостерігаються у сфері працевлаштування випускників: у 2024 р. 100 ЗВО отримали коефіцієнт від 1,05 до 1,25. Комплексний аналіз формульного фінансування дає змогу визначити позитивні аспекти, як-от формування конкурентного середовища між державними і приватними ЗВО, стимулювання ефективності освітньої та наукової діяльності, активізацію інтернаціоналізації та зміцнення міжнародного іміджу української вищої освіти через представленість університетів у глобальних рейтингах.

Зміна структури контингенту і зростання частки доходів від надання послуг зумовили необхідність удосконалення концептуальних підходів до розрахунку собівартості освітніх послуг у ЗВО, що засновані на розподілі витрат на умовно-постійні та умовно-змінні, ідентифікованої собівартості освітньої програми та структури контингенту. Для кожного підходу розроблено методику розрахунку, визначено його переваги, недоліки та драйвери, що впливають на собівартість. На основі даних Донецького національного університету імені Василя Стуса здійснено розрахунок собівартості навчання здобувачів за трьома підходами, результати яких виявилися відмінними. Виявлено чинники, що впливають на точність результатів розрахунків собівартості: для першого підходу – фактична кількість здобувачів у потоках, мінімальна чисельність здобувачів у групі, середній рівень оплати праці науково-педагогічних працівників, рух контингенту протягом усього строку навчання, структура контингенту; для другого – нерівномірність структури контингенту за роками набору, наявність малокомплектних груп; для третього – відповідність фактичного контингенту плановому. Запропоновані підходи є інструментом для ухвалення управлінських рішень щодо встановлення вартості навчання та обґрунтування цінової політики університету. Вони враховують не лише економічні аспекти, а й стратегічні пріоритети, соціальну місію та конкурентне середовище.

У третьому розділі **«Теоретико-методичні засади забезпечення фінансової стійкості університетів»** здійснено комплексне дослідження підходів до понять «стійкість» та «фінансова стійкість», що дало змогу обґрунтувати їх у контексті діяльності університетів. Систематизовано види фінансової стійкості та розроблено їх класифікацію за ключовими ознаками. Враховуючи зміну парадигми вищої освіти, проаналізовано основні чинники, що впливають на фінансову стійкість університетів. Комплексний підхід до ідентифікації та оцінки цих чинників передбачає визначення їх кількісного та якісного впливу, критеріїв впливу на фінансову стійкість університетів, що зумовило необхідність обґрунтування інструментів її забезпечення (рис. 4).

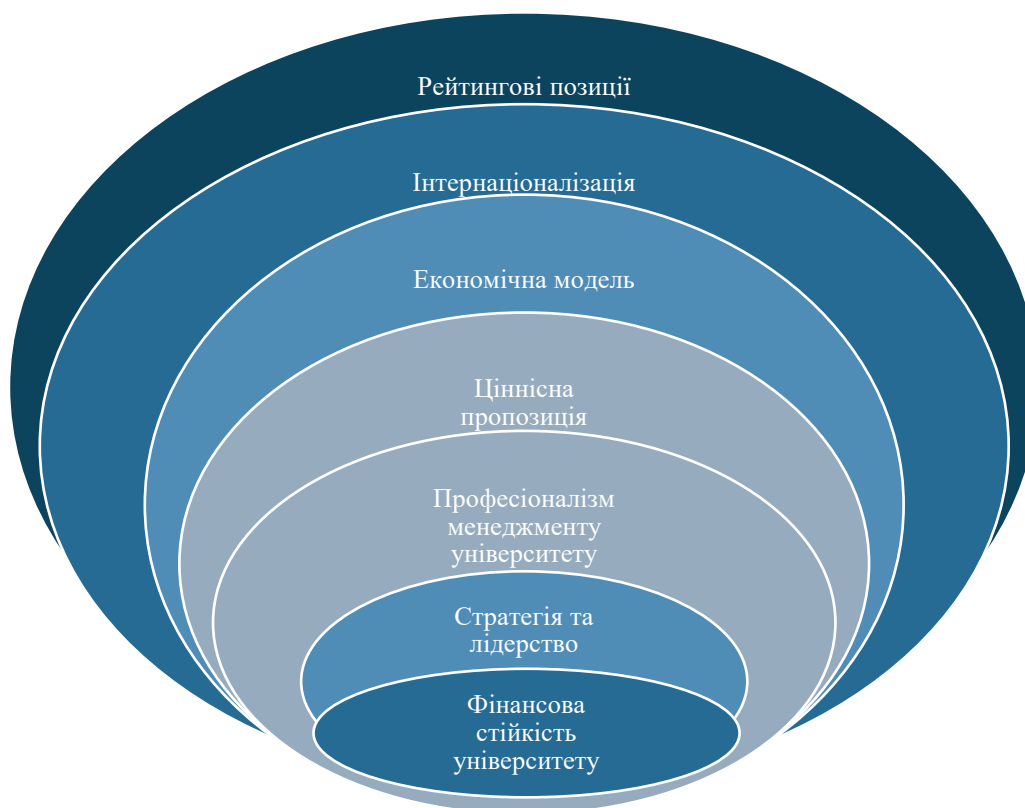

Рисунок 4 – Інструменти забезпечення фінансової стійкості університету

Дослідження фінансової гнучкості університетів здійснено через призму їх адаптації до змін, що забезпечує здатність генерувати і формувати грошові потоки. Розроблено методичний інструментарій оцінки фінансової гнучкості (рис. 5), який враховує її ознаки, на підставі яких методом групування визначено показники та індикатори оцінки, розроблено методику розрахунку інтегрального показника на основі середнього арифметичного. Практична апробація цього підходу здійснена за даними панельної вибірки 35 ЗВО. Для усунення ефекту масштабу на першому етапі проведено нормування даних методом Min-Max Scaling. Визначено і здійснено розподіл значень інтегрального показника фінансової гнучкості ЗВО за 2018–2022 рр.: середнє значення становить 0,22 за мінімального – 0,08 та максимального – 0,34 (рис. 6). Університети з показником вище середнього є фінансово гнучкими. Динамічний аналіз інтегрального показника фінансової гнучкості за типами ЗВО показав такі середні значення: класичні – 0,21, політехнічні – 0,23, педагогічні та інші – 0,21. Стійкі позиції показника фінансової гнучкості демонструють ЧНУ, ЛНУ імені Івана Франка, КНУ імені Тараса Шевченка, КПІ імені Ігоря Сікорського, ДУ «Одеська політехніка», ВНТУ, ВТЕІ КНТЕУ, УМСФ.

Визначено чинники, що негативно впливають на фінансову гнучкість, зокрема: скорочення контингенту, його структура, дефіцит коштів, від’ємний чистий рух коштів від операційної діяльності, зростання частки витрат на персонал, розрив між вартістю навчання здобувачів, які навчаються за кошти державного бюджету та за кошти фізичних або юридичних осіб, та інші.

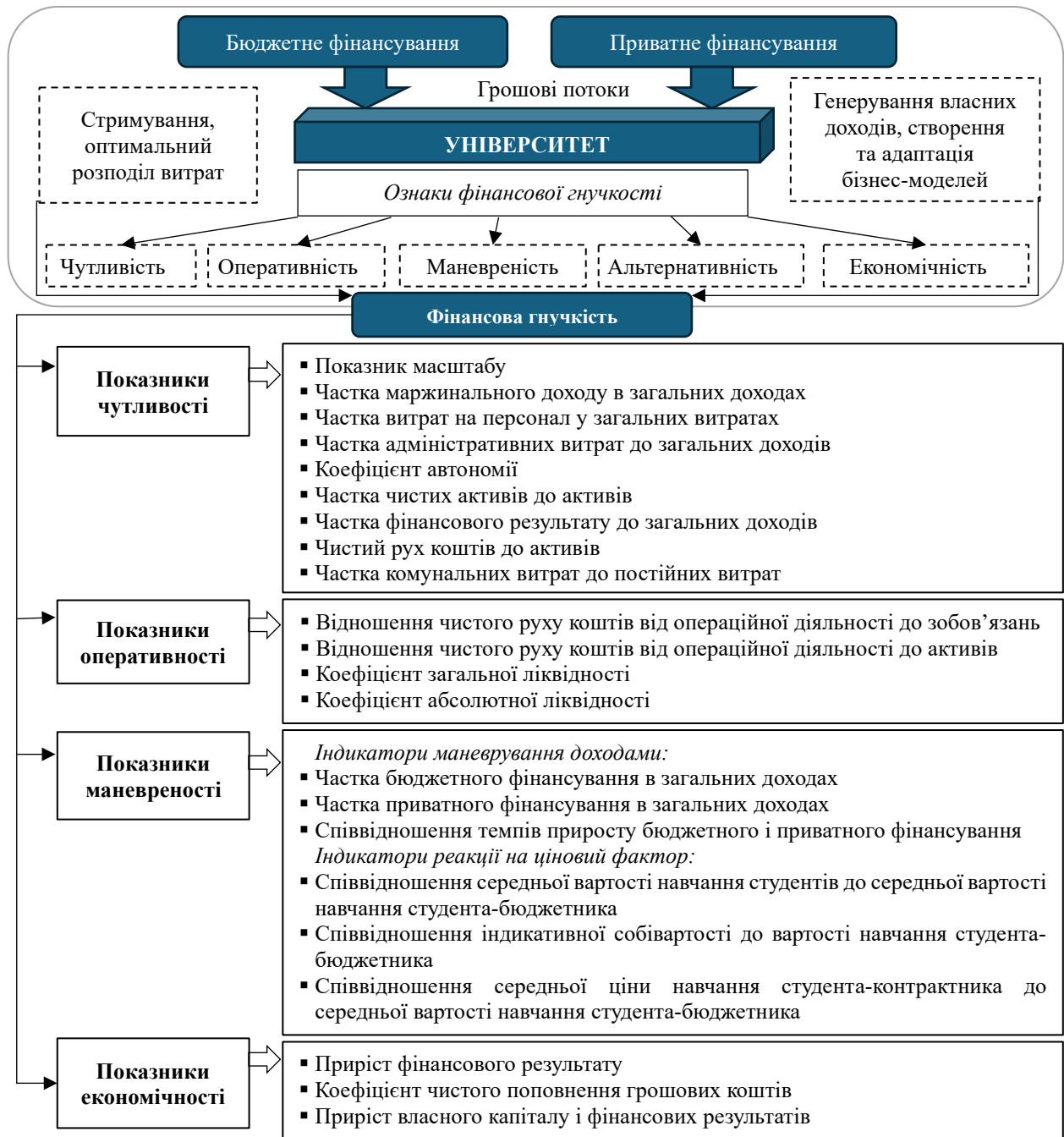

Рисунок 5 – Методичний інструментарій оцінки фінансової гнучкості університетів

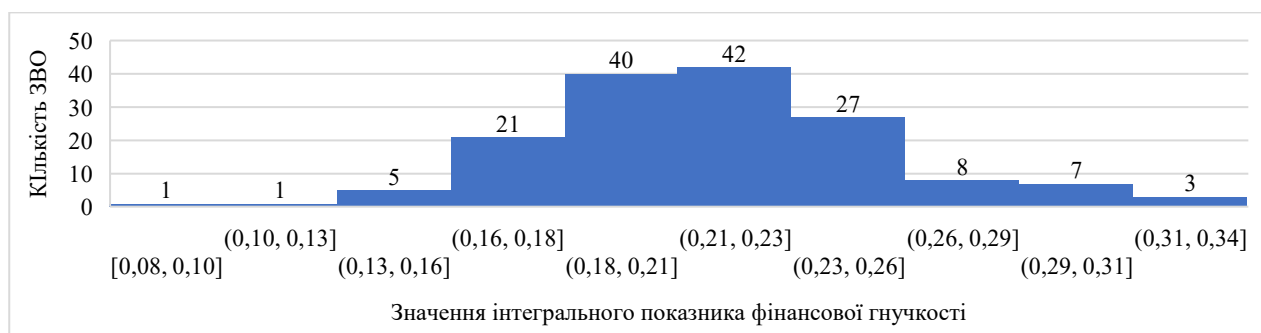

Рисунок 6 – Інтегральний показник фінансової гнучкості ЗВО за 2018–2022 рр.

У четвертому розділі «Оцінка фінансової стійкості університетів» розроблено науково-методичний підхід до оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів, удосконалено методику оцінки інтегрального показника фінансової стійкості університетів.

Інструментом комплексної оцінки поточної фінансової стійкості університетів є науково-методичний підхід (рис. 7), який ґрунтується на альтернативних рішеннях щодо вибору методу і виду оцінки (експерес-оцінка, комплексна або сегментна оцінка), визначенні системи індикаторів і показників (рис. 8), методиці їх розрахунку, формуванні відповідного інформаційного забезпечення.

Рисунок 7 – Науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів

Визначено інформаційне забезпечення оцінювання фінансової стійкості університетів, яке включає фінансову і бюджетну звітність, дані з Єдиної державної електронної бази з питань освіти, статистичну та управлінську звітність. Водночас можливості зовнішніх користувачів щодо аналізу фінансової стійкості можуть бути обмежені через нерівномірний доступ до управлінської інформації. Розроблена система індикаторів оцінки поточної фінансової стійкості університетів визначає набір показників, методику їх розрахунку та рекомендовані значення.

Практичну апробацію методичного підходу здійснено на основі даних, офіційно оприлюднених на сайтах 35 університетів, відібраних за типами (класичні, політехнічні, педагогічні, економічні та інші) і територіальним принципом. Дослідження базується на двовимірному масиві даних: просторовому (вибірка ЗВО) та часовому (2017–2023 рр.). Такий підхід дав змогу проаналізувати й оцінити показники фінансової стійкості як за типами університетів, так і загалом за вибіркою. У процесі аналізу застосовано метод середніх і граничних величин, на основі яких визначено тип фінансової стійкості університету: збалансована – якщо фактичне значення перевищує середнє за групою університетів, вразлива – якщо значення нижче середнього.

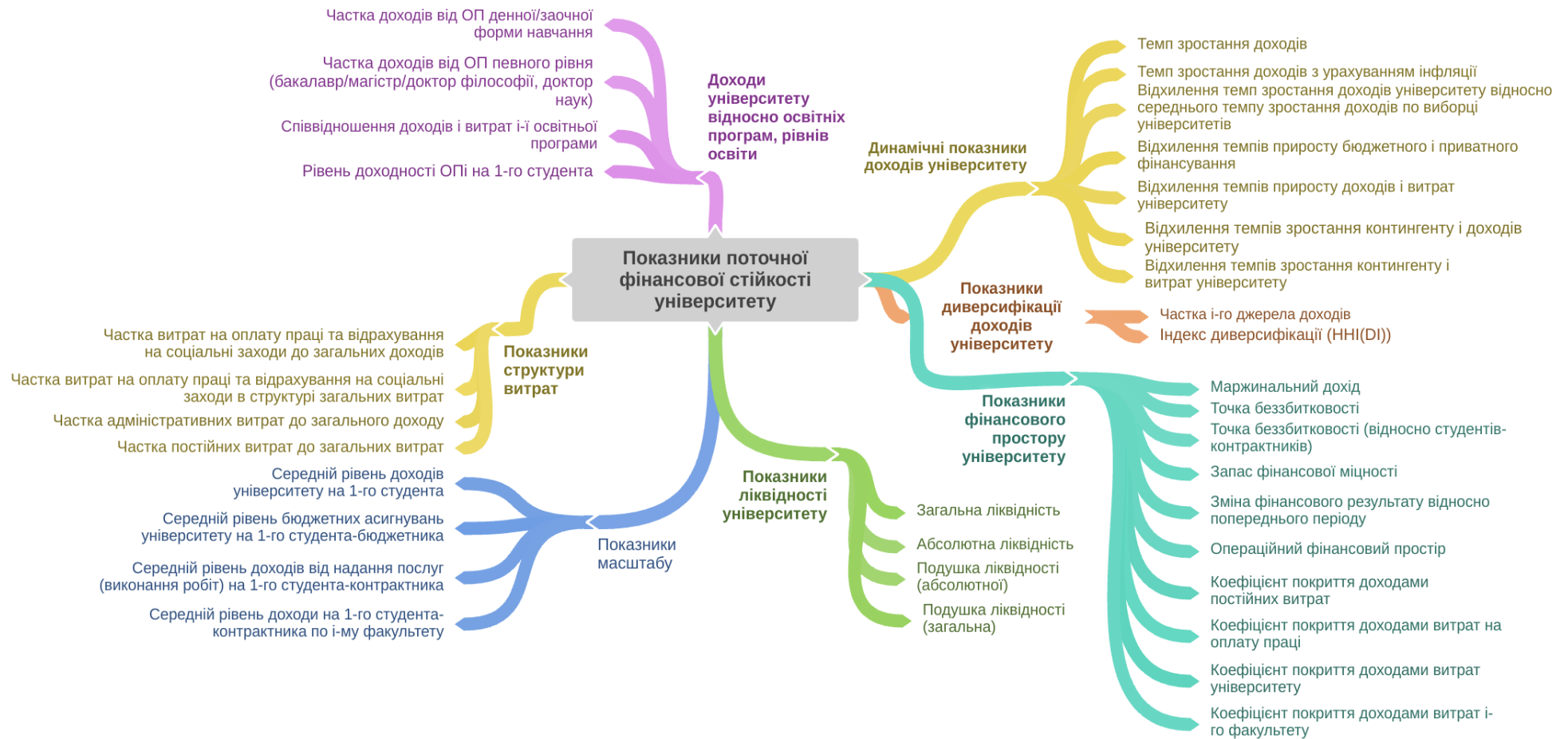

Рисунок 8 – Система індикаторів оцінки поточної фінансової стійкості університету

Результати аналізу дають змогу: виявити вплив окремих показників на рівень фінансової стійкості університету; визначити тенденції їх зміни та чинники, що їх зумовлюють; оцінити фінансову стійкість конкретного університету відносно інших ЗВО у відповідній групі; оптимізувати фінансові ресурси; підвищити прозорість і гнучкість у прийнятті фінансових рішень.

Здійснено аналіз змісту стратегій розвитку досліджуваних університетів та обґрунтовано їх пріоритетні напрями, зокрема: розвиток інноваційної діяльності та досліджень, якість забезпечення освітнього процесу, цифровізацію діяльності, розвиток кадрового потенціалу, інтеграцію в глобальний освітньо-науковий простір, модернізацію матеріально-технічної бази та інші.

Визначено ключові виклики та можливості, з якими стикаються університети в процесі стратегічного фінансового планування. Досягнення стратегічних пріоритетів розвитку можливе внаслідок інтеграції поточної та стратегічної фінансової стійкості, що потребує застосування науково-методичного підходу до її оцінювання. Запропонований підхід базується на використанні комплексу статичних та динамічних показників для визначення фінансового потенціалу університету, включає інструменти реалізації стратегії.

Розроблено науково-методичний підхід до інтегральної оцінки фінансової стійкості університетів, що включає три окремі методи: динамічний, статичний і методику з використанням вагових коефіцієнтів. В їх основу закладено трикритеріальний підхід, що включає контингент, доходи і витрати, а також грошові потоки. За допомогою експертного методу визначено набір релевантних показників, які відповідають зазначеним критеріям. Інформаційною базою для обґрунтування граничних (min–max) та середніх значень показників є фактичні дані 35 ЗВО. Запропоновано трирівневу шкалу оцінювання від 0 до 4 балів та обґрунтовано рівні фінансової стійкості (збалансована, нормальна, вразлива, кризова). Визначено, що статичний підхід має недолік щорічного коригування абсолютних значень показників, які релевантні в межах одного періоду. Натомість динамічний підхід усуває цей недолік та показує тенденції зміни показників. Практична апробація цих методик підтверджує їх прийнятність для визначення фінансової стійкості як окремого ЗВО, так і в порівнянні з іншими.

Ще одним методичним підходом до розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості є метод вагових коефіцієнтів. Для уникнення ефекту масштабу ЗВО та переведення всіх значень показників у коефіцієнти здійснено їх нормалізацію. Визначено ранг пріоритетності, вагу за критерієм та показниками. Ранг пріоритетності визначено експертним методом у межах критеріїв групи (табл. 1): показники масштабу – 1, грошові потоки – 2, доходи і витрати – 3. Враховуючи вихідні умови визначено формулу для розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості:

$$I_{\text{ФС}} = 0,5 \left(\sum_{i=1}^n n_{i_1} \times w_{i_1} \right) + 0,33 \left(\sum_{i=1}^n n_{i_2} \times w_{i_2} \right) + 0,17 \left(\sum_{i=1}^n n_{i_3} \times w_{i_3} \right) \quad (1)$$

де $n_{i_{1;2;3}}$ – значення n_i показника першого (другого, третього) критерію;

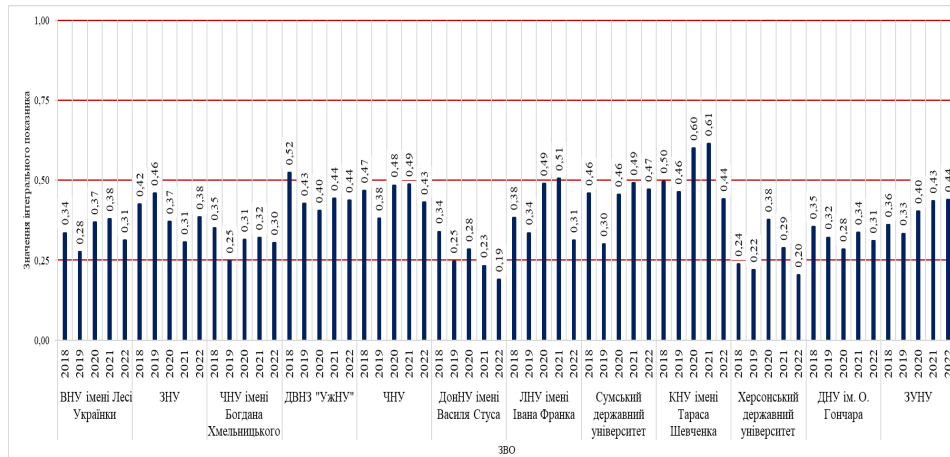
$w_{i_{1;2;3}}$ – вага n_i показника першого (другого, третього) критерію.

Таблиця 1 – Складові інтегрального показника фінансової стійкості та їх вагові коефіцієнти

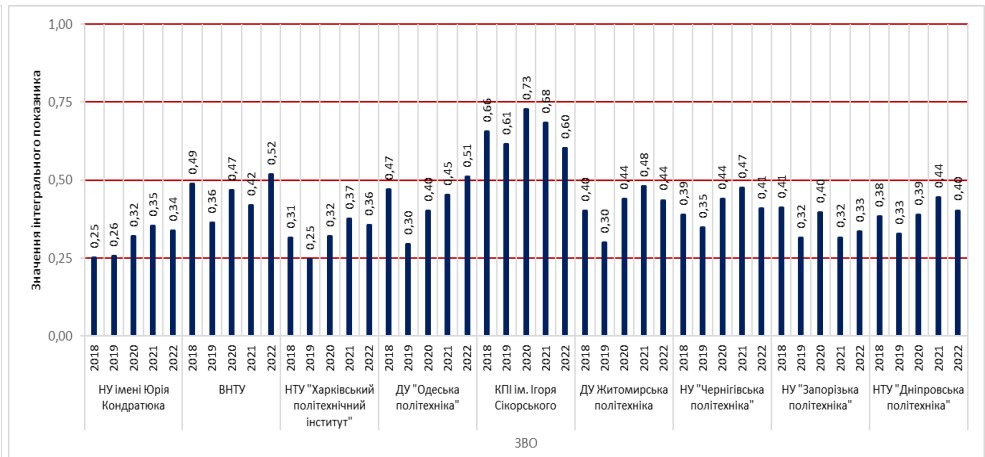
№	Показник	Ранг пріоритетності	Ваговий коефіцієнт
1.	Критерій 1. Показники масштабу	1	0,50
1.1.	Темп приросту контингенту, бюджет	1	0,29
1.2.	Темп приросту контингенту, контракт	2	0,24
1.3.	Витрати на оплату праці на 1-го здобувача	6	0,05
1.4.	Середній рівень бюджетних асигнувань на 1-го здобувача	4	0,14
1.5.	Середній рівень приватного фінансування на 1-го здобувача	5	0,10
1.6.	Коефіцієнт кількості здобувачів на 1-го НПП	3	0,19
2.	Критерій 2. Грошові потоки	2	0,33
2.1.	Коефіцієнт загальної ліквідності	4	0,10
2.2.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1	0,40
2.3.	Подушка ліквідності (абсолютної)	2	0,30
2.4.	Фінансова подушка	3	0,20
3.	Критерій 3. Доходи і витрати	3	0,17
3.1.	Темп приросту доходів	1	0,25
3.2.	Співвідношення доходів і витрат університету	2	0,21
3.3.	Індекс диверсифікації доходів ННІ(DI)	3	0,18
3.4.	Середній рівень доходів університету на 1-го викладача	6	0,07
3.5.	Середній рівень доходів університету на 1-го здобувача	7	0,04
3.6.	Частка маржинального доходу у доходах університетів	4	0,14
3.7.	Коефіцієнт покриття доходами постійних витрат	5	0,11
	Інтегральний показник фінансової стійкості (max значення)		1

З огляду на максимальне значення інтегрального показника 1 визначено рівні фінансової стійкості університетів: збалансована (0,75–1), нормальна (0,50–0,74), вразлива (0,25–0,49), кризова (0–0,24). Фінансова стійкість університетів (рис. 9) є відмінною за типами, що зумовлено як внутрішніми факторами (масштаби, структура доходів, фінансовий менеджмент), так і зовнішніми викликами (зміни в контингенті, обсягів бюджетного фінансування, переміщення університетів).

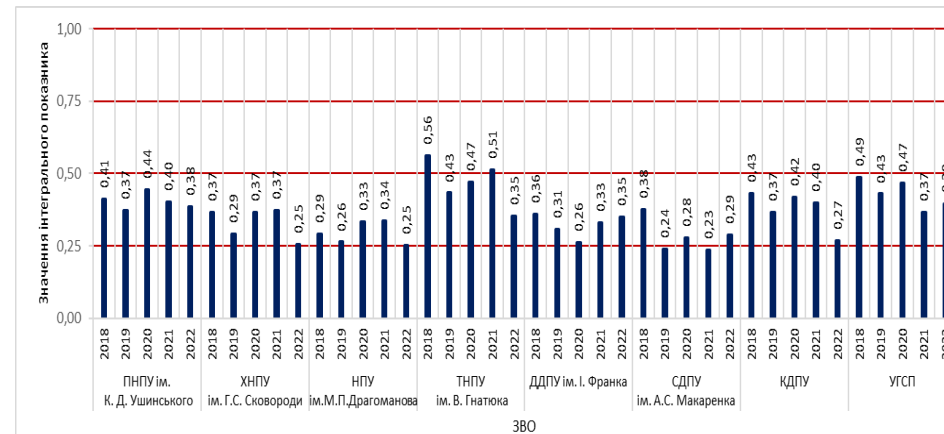
Класичні університети загалом демонструють нестійкі тенденції, причому навіть провідні ЗВО, як-от КНУ імені Тараса Шевченка, мають коливання інтегрального показника, а інші залишаються у вразливій зоні. Політехнічні університети демонструють позитивну динаміку, проте лише КПІ імені Ігоря Сікорського зберігає нормальну фінансову стійкість. Педагогічні університети є вразливими, що зумовлено скороченням контингенту, зменшенням доходів, невідповідністю вартості навчання на контрактній формі фактичним витратам, низьким індексом диверсифікації доходів. Економічні та інші профільні університети демонструють різні результати щодо фінансової стійкості. Так, КНЕУ імені Вадима Гетьмана перейшов із ризикової у кризову зону, що зумовлено значним розривом між середнім рівнем бюджетних асигнувань і приватного фінансування на одного здобувача, незначним приростом і рівнем диверсифікації доходів, скороченням рівня фінансової подушки.

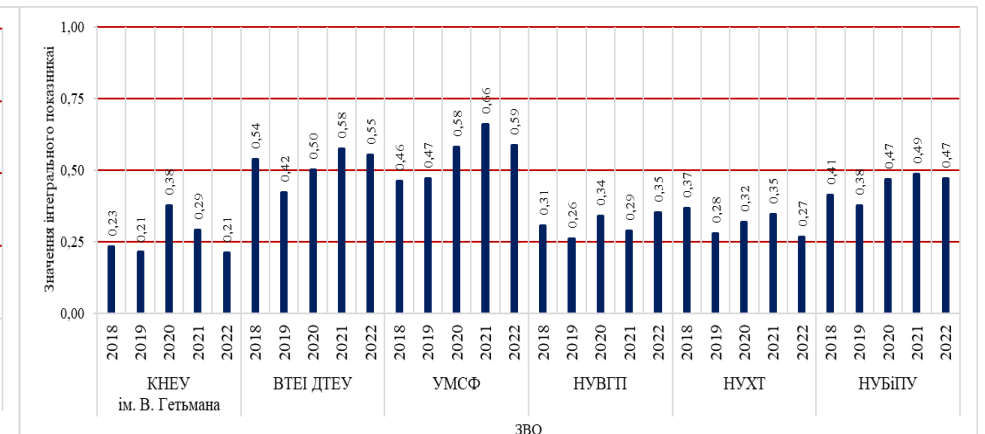
Класичні університети

Політехнічні університети

Педагогічні університети

Економічні та інші університети

Рисунок 9 – Інтегральні показники фінансової стійкості університетів за методом вагових коефіцієнтів

Водночас ВТЕІ ДТЕУ та УМСФ зберігають нормальну фінансову стійкість, що пояснюється високим рівнем забезпечення науково-педагогічних працівників здобувачами та наявністю фінансової подушки. Інші університети мають вразливу фінансову стійкість. Загалом методи бальної оцінки та вагових коефіцієнтів демонструють подібні тенденції, що підтверджують їх надійність у визначенні рівня фінансової стійкості університетів.

У п'ятому розділі «Інструменти забезпечення фінансової стійкості університетів в трансформаційній моделі економічного розвитку України» ідентифіковано економічні моделі розвитку університетів, адаптовано систему фінансового планування та бюджетування до трансформаційної моделі розвитку університету, удосконалено механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання на фінансову стійкість університету.

Здійснено обґрунтування впливу показників на формування кластерів, які побудовані методом k-Means в RapidMiner Studio. Методика побудови кластерів включає набір показників масштабу, фінансових показників, зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності. Такий підхід дав змогу виявити показники, що формують кластери ЗВО, та обґрунтувати компоненти (контингент, доходи і видатки), що визначають економічну модель розвитку університетів.

Запропоновано матрицю економічних моделей розвитку університетів, що визначає чотири їх типи: «Мудра сова», «Робоча бджола», «Хамелеон» і «Черепашка» (рис. 10).

Рисунок 10 – Матриця економічних моделей розвитку університетів

Для кожного типу обґрунтовано характерні риси та особливості з огляду на такі компоненти: контингент, доходи і видатки. Це дає змогу визначити специфіку функціонування різних груп університетів та адаптувати управлінські стратегії відповідно до їх характеристик. Визначено ключові індикатори та обмеження фінансового планування університету, систематизовано та обґрунтовано види фінансового планування ЗВО за ознаками рівня та строків, цілей фінансового планування, наявних ресурсів та рівня фінансової стійкості. Систематизовано та визначено вплив чинників на процес розробки та реалізації фінансового плану, зокрема це: кадри, науково-дослідна робота, матеріально-

технічна база, нестійкість бюджетного, приватного фінансування, зміна контингенту, доступність додаткових джерел фінансування.

Обґрунтовано традиційну модель фінансового планування та бюджетування університету, адаптовану до трансформаційної моделі його розвитку (рис. 11).

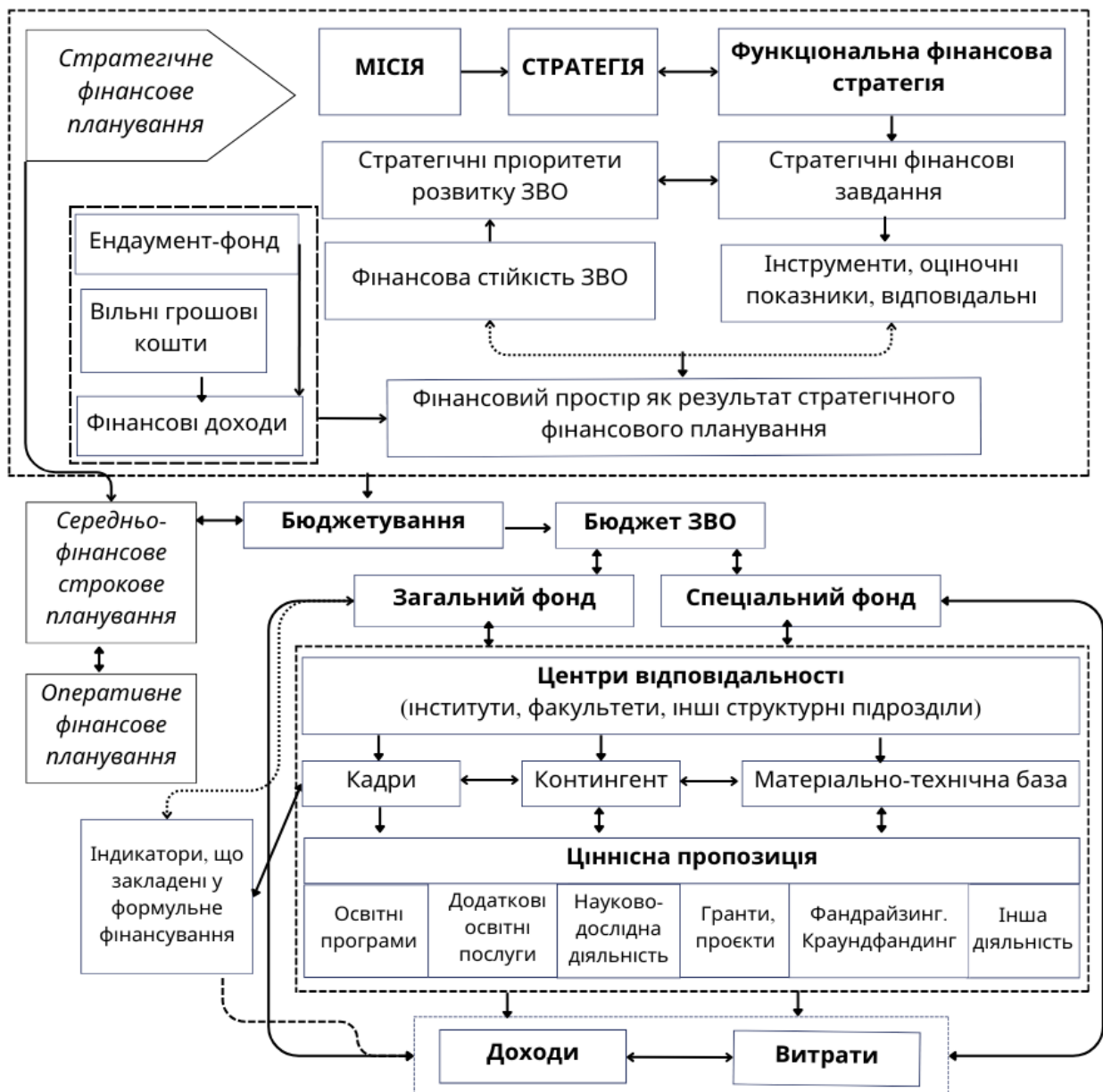

Рисунок 11 – Адаптована система фінансового планування та бюджетування до трансформаційної моделі розвитку університету

Запропонована модель забезпечує досягнення місії та стратегії університету шляхом інтеграції видів фінансового планування.

Дослідження звітів керівників університетів дало змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки між представленою інформацією та ключовими показниками ефективності керівника. Це стало підґрунтям для розробки механізму впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання на фінансову стійкість університету (рис. 12)

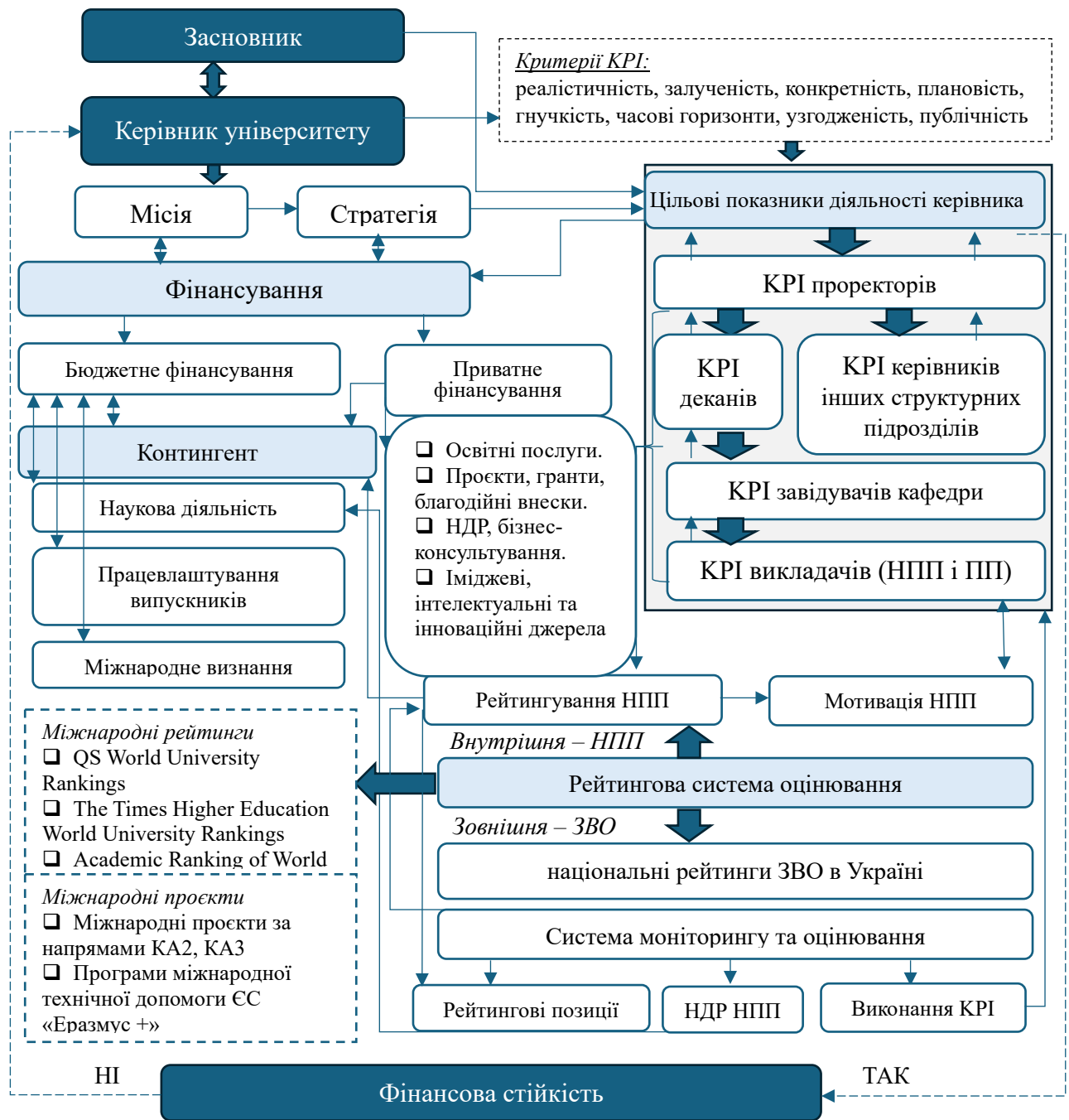

Рисунок 12 – Механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання на фінансову стійкість університету

Запропонований механізм враховує рівні фінансової автономії університету: стратегічний – через визначення місії та стратегії; оперативний, що визначає інструменти реалізації стратегічних завдань. Впровадження такого механізму в університетах забезпечить узгодженість ключових показників ефективності керівника, науково-педагогічних працівників та інституційних показників, що дає змогу досягати високої ефективності на всіх рівнях управління.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено обґрунтування нових теоретико-методичних положень, розробку практичного інструментарію та запропоновано рекомендації щодо забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. Результати дослідження дали змогу сформулювати такі висновки теоретико-методологічного та науково-прикладного характеру.

1. Визначено когнітивну схему базових категорій дослідження, що представлена на двох рівнях: перший – теоретико-концептуальний (макрорівень), і другий – теоретико-методологічний і прикладний (мікрорівень). Теоретико-концептуальний рівень охоплює уточнення базових категорій: «модель», «економічна модель», «бізнес-модель», «економічна модель університету», «трансформація», «трансформаційна модель», «економічний розвиток», «економічне зростання». На теоретико-методологічному і прикладному рівні здійснено обґрунтування моделі фінансування вищої освіти, визначення собівартості освітніх послуг, уточнення понять «стійкість», «фінансова гнучкість», «фінансова стійкість», а також розроблено методичний інструментарій для їх оцінки та інструментів забезпечення фінансової стійкості університетів. Обґрунтовано контекст поняття «університет», що характеризується багатoproфільністю, науковою діяльністю, високим рівнем автономії, зокрема фінансової, а також значним впливом на інноваційний та економічний розвиток країни. На відміну від інших типів ЗВО, університети забезпечують вагомий внесок у формування людського капіталу та реалізацію наукових досліджень, що є визначальними для трансформаційної моделі економічного розвитку України. Це забезпечує формування логічної цілісності дослідження, визначення взаємозв'язків і впливу фінансової стійкості університетів на трансформаційну модель економічного розвитку України, а також створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень.

2. Визначено, що концептуальним інструментом, який базується на стратегічному баченні розвитку університету, є економічна модель. Вона включає сукупність взаємопов'язаних компонентів, зокрема створення ціннісної пропозиції, що полягає у формуванні нових знань для стейкхолдерів, здатності університету монетизувати цю спроможність шляхом генерування доходів для забезпечення його розвитку та фінансової стійкості. В основу економічної моделі університету закладена канва бізнес-моделі А. Остервальдера та І. Піньє, що була змістовно наповнена з урахуванням особливостей діяльності університетів і ціннісного підходу. Теоретична конструкція містить такі складові: ціннісна пропозиція, ключові ресурси, види діяльності, канали надання і просування, партнери, групи стейкхолдерів та фінансова модель. Ця система формує припущення та гіпотези щодо економічної поведінки суб'єкта на основі причинно-наслідкових взаємозв'язків, які впливають на економічні результати. Запропонована модель сприяє забезпеченню поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів.

3. Обґрунтовано парадигму трансформаційної моделі економічного розвитку України як здатність адаптуватися до зміни векторів розвитку, тенденцій євроінтеграції, цифровізації, екологічної трансформації Green Deal, інновацій та розвитку людського капіталу. Визначено трансформаційну модель економічного розвитку, в основу якої закладено стратегічні імперативи розвитку та компоненти (людський капітал, інновації та дослідження, цифровізація та Green Deal). Ці компоненти постійно трансформуються й інтегруються у всі сектори економіки, змінюючи не лише процеси, а і свідоме ставлення людей до змін та пріоритетів для забезпечення сталого розвитку. Формування цієї моделі ґрунтується на розумінні трансформації як процесу глибоких перетворень, зумовлених біфуркацією економічної системи, що спричиняє зміну траєкторії її розвитку під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Ключовою умовою ефективної реалізації моделі є здатність економічної системи переходити на якісно новий рівень, що передбачає не лише структурні зміни, а й зміну цінностей, поведінкових установок і суспільної свідомості.

4. Розроблено концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України як інтегровану спроможність розвитку людського капіталу через дослідження, інновації та підготовку кадрового потенціалу. Відповідно визначено драйвери та контексти її реалізації на глобальному, національному і локальному рівнях. Серед ключових принципів реалізації виокремлено: стратегічну орієнтацію, прозорість, адаптивність, гнучкість, економічність, оптимальність, інклюзивність, інноваційність. Для досягнення поставленої мети визначено завдання методологічного і прикладного рівня. Обґрунтовано, що інструментом реалізації цієї концепції є економічна модель розвитку університету. Ця модель за своїми компонентами (ціннісна пропозиція, ключові ресурси, ключові види діяльності, ключові партнери, ключові групи стейкхолдерів, канали надання і просування, фінансова модель і фінансова стійкість) змістовно адаптована до діяльності університетів. Запропоновано індикатори та методи оцінки фінансової стійкості університетів. Критеріями ефективності цієї концепції є: для держави – розвиток людського капіталу; для вищої освіти – стійкість мережі ЗВО та фінансова автономія; для бізнесу – надійні партнери (розвиток людського капіталу, дослідження, інновації); для ЗВО – фінансова стійкість у поточній та стратегічній перспективі, фінансова, організаційна та кадрова автономія.

5. Оцінено вплив вищої освіти, інновацій, досліджень і розробок на трансформаційну модель економічного розвитку України. Щодо людського капіталу, спостерігається нестійка динаміка індексу людського розвитку із загрозою його суттєвого погіршення, зумовленого до повномасштабної агресії негативним впливом пандемії COVID-19, під час війни – вимушеним масштабним зовнішнім та внутрішнім переміщенням значної кількості населення, демографічною кризою, втратою економічного потенціалу країни внаслідок тимчасової окупації територій України, гендерною нерівністю складових ІЛР. Це призводить до зниження економічної активності, зростання безробіття та соціальної нерівності, кадрового голоду. У сфері досліджень і розробок відбувається скорочення кількості наукових працівників та організацій,

що зумовлено втратою людського капіталу під час війни, низькою привабливістю та зміною пріоритетів щодо наукової діяльності, відтоком кадрів за кордон та недостатнім фінансуванням. Наслідками цього є зменшення інтелектуального потенціалу країни, сповільнення науково-технічного прогресу та економічного розвитку, зменшення експорту товарів і послуг, зниження конкурентоспроможності та рівня життя населення. Інноваційна діяльність характеризується нестійким фінансуванням, що пов'язано з низькою державною підтримкою, зменшенням частки інвестицій нерезидентів та обмеженими можливостями бізнесу. Це призводить до гальмування інноваційних процесів, втрати рейтингових позицій України та стагнації інноваційного розвитку, що також негативно впливає на рівень життя населення. Для подолання цих викликів необхідні комплексні рішення, спрямовані на розвиток людського капіталу, підтримку досліджень і розробок, стимулювання інновацій. Їх успішна реалізація сприятиме створенню сприятливих умов для економічного розвитку.

6. Обґрунтовано альтернативні інструменти фінансування університетів. Визначено, що в країнах світу основним джерелом фінансування університетів залишається держава. Водночас розширення їх фінансової автономії сприяє активному використанню додаткових інструментів, зокрема доходів від надання послуг, виконання робіт, продажу активів, фінансових доходів, грантів, проєктів, фандрайзингу, краундфандингу, краундсорсингу, філантропії, ендаумент-фондів, інвестиційних фондів, грантів і кредитів студентам.

7. Розроблено графічну модель фінансування університету, яка представлена двома рівнями: макрорівень, де фінансування здійснюється через бюджетні асигнування в процесі розподілу бюджетних коштів між державою і ЗВО; та мікрорівень, що формується на рівні окремого університету завдяки партнерству між університетським менеджментом, стейкхолдерами та академічною спільнотою (кадровим ядром). Водночас розширення фінансової автономії університетів створює умови для застосування гібридних інструментів фінансування, які умовно поділяються на пасивні (іміджеві) та активні (інтелектуальні, інноваційні). Це дає змогу систематизувати й візуалізувати модель державного фінансування закладів вищої освіти в Україні та обґрунтувати загальну модель фінансування університету.

8. Визначено характеристики моделі фінансування університетів, а саме: роль держави у фінансуванні вищої освіти, фінансування вищої освіти як функції держави, вартість вищої освіти, механізм фінансування. Узагальнено та графічно представлено модель державного фінансування ЗВО за результатами діяльності. Проведено практичну оцінку цієї моделі для ЗВО України на початку впровадження у 2020 р. та з урахуванням законодавчих змін у 2024 р. Трансформаційні процеси у фінансуванні вищої освіти супроводжуються зміною критеріїв розподілу видатків державного бюджету та стимулюють ЗВО до підвищення ефективності діяльності їх освітньої та наукової діяльності, розвитку інновацій та інтернаціоналізації, що, зокрема, відображається на їх представленості в міжнародних рейтингах.

9. Розроблено концептуальні підходи до розрахунку собівартості освітніх послуг університету: перший – заснований на розподілі витрат на умовно-

постійні і умовно-змінні; другий – ідентифікованої собівартості освітньої програми зі врахуванням рівня освіти; третій – на підставі структури контингенту. Розрахунок собівартості освітніх послуг (реалізації освітньої програми) дає змогу ухвалити керівництву ЗВО низку важливих завдань, зокрема: визначити повні витрати на її реалізацію, обґрунтувати вартість освітньої програми для певного рівня вищої освіти, форми навчання; оцінити ресурси, які університет витрачає в процесі надання освітніх послуг. Водночас вибір підходу до визначення собівартості реалізується в межах фінансової автономії ЗВО. Ці моделі визначення собівартості освітніх послуг дають змогу приймати рішення щодо цінової політики, оптимізації ціннісних пропозицій, визначення цільової аудиторії абітурієнтів для планування фінансових можливостей університету.

10. Обґрунтовано поняття «стійкість ЗВО», що забезпечується на двох рівнях: загальному, що означає здатність університету попереджати та долати кризу, реагувати на зміни, трансформуватися, створювати ціннісні пропозиції, адаптуватися до нових умов, забезпечувати відновлення і розвиток; локальному (на рівні структурних підрозділів) – як здатність функціонувати в умовах кризи без порушення якості надання освітніх послуг, збереження наявного контингенту здобувачів та реалізації наукових досліджень. Визначено ознаки стійкості та її взаємозв'язок з економічною моделлю розвитку університету і фінансовою стійкістю. Фінансова стійкість університету розглядається як здатність формувати позитивний фінансовий простір шляхом створення ціннісної пропозиції через впровадження економічної моделі розвитку, збільшення і диверсифікацію доходів, зменшення залежності від бюджетного фінансування, раціональний розподіл ресурсів, підтримання прийнятного рівня ліквідності і платоспроможності, здатність гнучко реагувати на зміни попиту на освітні послуги, здійснювати наукові дослідження, приймати гнучкі та ефективні рішення для забезпечення поточної діяльності і розвитку університету. У цьому контексті фінансовий простір визначено як здатність університету генерувати достатні доходи для покриття витрат, формувати резерви для розвитку, створювати фінансову подушку для забезпечення стійкого функціонування і довгострокового розвитку в умовах мінливого зовнішнього середовища. Запропоновано класифікацію фінансової стійкості університетів за ключовими ознаками (період, місце виникнення, фінансовий результат, структура доходів, рівень забезпечення та джерела покриття витрат), що є інструментом для подальшого аналізу та ухвалення управлінських рішень.

11. Визначено ознаки та розроблено класифікацію чинників, які впливають на фінансову стійкість університетів і відповідають новій парадигмі вищої освіти, що визначаються драйверами трансформаційних процесів. Ідентифіковано та обґрунтовано вплив цих чинників за характером впливу, залежно від строку дії, ступеня впливу на фінансовий результат, відносно компонентів економічної моделі, поведінкові (опосередковані). Усі чинники враховують ціннісний підхід, закладений в економічну модель університету, що дає змогу виявити їх пряму або опосередковану дію та ухвалювати раціональні фінансові рішення для забезпечення фінансової стійкості університетів у поточному і довгостроковому періоді.

12. Визначено, що фінансова гнучкість – це здатність університету генерувати доходи, оптимізувати та розподіляти витрати, ефективно управляти фінансовими потоками в умовах обмеженого бюджетного фінансування, створювати та впроваджувати бізнес-моделі, реалізовувати ціннісні пропозиції як результат адаптації до нових реалій. Розроблено методичний інструментарій оцінювання фінансової гнучкості університетів, що визначає її ознаки, групи показників та індикаторів, зокрема: чутливість, оперативність, маневреність, економічність. Рівень фінансової гнучкості визначається за інтегральним показником. Запропонований інструментарій дає змогу виявити, прогнозувати та попереджати порушення фінансової стійкості університету, що забезпечує їх здатність швидко реагувати на кризові ситуації, ефективно адаптуватися до зовнішніх викликів в умовах обмежених ресурсів та зберігати конкурентні позиції на ринку освітніх послуг.

13. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів, що включає визначення мети, вибір виду оцінки, формування інформаційного забезпечення, підбір індикаторів і показників аналізу поточної фінансової стійкості, їх аналіз та візуалізацію, здійснення оцінки рівня фінансової стійкості ЗВО та прийняття управлінських рішень. Запропоновано систему індикаторів, зокрема: динамічні показники доходів університету та їх диверсифікації, доходів університету на рівні структурних підрозділів, освітніх програм за рівнями вищої освіти, показники масштабу, структури витрат, фінансового простору та ліквідності університету. Для кожної групи індикаторів визначено набір показників, запропоновано методику їх розрахунку, обґрунтовано сутність і рекомендовані значення. Практична апробація підходу здійснена на прикладі панельної вибірки з 35 університетів (класичні, політехнічні, педагогічні, економічні та інші), що підтверджує його ефективність як інструменту комплексної оцінки фінансової стійкості. Запропонований підхід дає змогу виявляти сильні і слабкі місця в управлінні фінансами, збалансовувати стратегічні завдання з фінансовими можливостями, оптимізувати фінансові ресурси, а також забезпечити прозорість і гнучкість у прийнятті фінансових рішень, сприяючи сталому розвитку університету.

14. Визначено виклики та можливості стратегічного фінансового планування університетів. Серед основних викликів – залежність від бюджетного фінансування, зростаюча конкуренція, диджиталізація, нестабільність доходів і витрат, а також необхідність узгодження фінансової стратегії з ключовими показниками ефективності. Водночас ці виклики відкривають нові можливості, зокрема досягнення стратегічних цілей, підвищення фінансової гнучкості, диверсифікацію доходів, зміцнення конкурентоспроможності, інтеграцію стратегічного та фінансового планування через диджиталізацію, що сприяє забезпеченню фінансової стійкості в довгостроковому періоді.

15. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки стратегічної фінансової стійкості університетів, що складається з двох етапів. Перший – експрес-оцінка за статичними та динамічними показниками для визначення фінансового потенціалу реалізації стратегії. Другий – щорічна оцінка поточної фінансової стійкості в процесі виконання стратегічних цілей. Запропоновано комплекс

інструментів, зокрема перспективний план потреби у фінансових ресурсах, моделі формування і розподілу фінансових ресурсів, оцінки собівартості освітніх послуг з урахуванням витрат на акредитацію ОП, інтеграцію фінансового та управлінського обліку, рейтингування та ключові показники ефективності, моніторинг очікуваних результатів відповідно до стратегічних пріоритетів. Такий підхід сприяє оптимізації фінансових ресурсів, підвищенню ефективності управління та зміцненню конкурентоспроможності університету в довгостроковому періоді.

16. Обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінки інтегрального рівня фінансової стійкості університетів за бальним підходом та методом вагових коефіцієнтів. В основу закладено трикритеріальний підхід, що включає оцінку контингенту (масштабу), грошових потоків, доходів і витрат. Визначено індекси значущості критеріїв, граничні межі, рекомендовані та середні значення показників, що використовуються в оцінці. Визначено формулу інтегрального показника фінансової стійкості, яка враховує вагові коефіцієнти і ранг пріоритетності. Згідно з цим підходом, обґрунтовано чотири типи фінансової стійкості університетів: збалансована, нормальна, вразлива та кризова. Це дає змогу комплексно оцінювати рівень фінансової стійкості університетів залежно від різних наборів показників, виявляти тенденції її змін і приймати обґрунтовані фінансові рішення для зміцнення стійкості.

17. Обґрунтовано науково-методичний підхід до вибору економічної моделі розвитку університету на основі кластеризації в RapidMiner Studio. Визначено методичний інструментарій для формування кластерів за показниками масштабу, фінансових показників і зовнішнього оцінювання конкурентоспроможності. Кластерний аналіз охоплює 35 українських ЗВО і слугує інструментом ухвалення управлінських рішень: для держави – у формуванні стійкої мережі ЗВО; для університетів – у прогнозуванні фінансової стійкості, визначенні векторів розвитку. Кластерний аналіз дав змогу об'єднати університети в групи з подібними характеристиками, визначити типи та характерні риси економічних моделей розвитку університетів («Мудра сова», «Робоча бджола», «Хамелеон» і «Черепашка»), а також визначити ключові компоненти (контингент, доходи, видатки) та індикатори економічної моделі розвитку університетів.

18. Визначено, що ключовими індикаторами фінансового планування університету є кадри, контингент і матеріально-технічна база, які залежать від доходів і видатків. Систематизовано види фінансового планування за рівнем і строками, цілями, наявними ресурсами та фінансовою стійкістю ЗВО. Обґрунтовано чинники прямого й опосередкованого впливу на розробку та реалізацію фінансового плану в умовах невизначеності. Визначено традиційну модель фінансового планування та бюджетування університету, яку адаптовано до моделі розвитку, орієнтованої на результат. Запропонована система забезпечує досягнення стратегічних пріоритетів, визначення центрів відповідальності, диверсифікацію та зростання доходів. Вона також передбачає мотивацію кадрового потенціалу, створення гідних умов праці та відповідного матеріально-технічного забезпечення, що інтегрує фінансове планування в реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку університету.

19. Розроблено механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання, що сприяє зміцненню фінансової стійкості університетів. Інтеграція стратегічного планування, системи ключових показників ефективності, контракту керівника ЗВО та рейтингової оцінки підвищує представленість університетів у міжнародних і національних рейтингах, що сприяє залученню грантів, розширенню партнерських зв'язків та збільшенню кількості вступників із високою успішністю. Це розширює фінансову автономію ЗВО через диверсифікацію джерел фінансування та забезпечення фінансової стійкості. Узгодженість цільових показників діяльності керівника, менеджменту та науково-педагогічних працівників забезпечує високу результативність управління, підтримку як поточної, так і стратегічної фінансової стійкості університетів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Трансформація соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку: монографія / за заг. ред. Т. В. Орехової. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 448 с. (1,88 д. а.). *Особистий внесок автора: розглянуто трансформацію моделей фінансування університетів.*

2. Фінансово-кредитні інструменти гнучкого управління в умовах циклічного економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Л. В. Юрчишеної. Вінниця: 2023. 198 с. (1,6 д. а.). *Особистий внесок автора: визначено теоретико-концептуальні підходи до оцінки забезпечення фінансової стійкості університетів.*

3. Юрчишена Л. В. Фінансова стійкість університетів: теорія, методологія та оцінка: монографія. Вінниця, 2025. 306 с. (15,8 д. а.).

Публікації у наукових виданнях, включених до категорії «А»

Переліку наукових фахових видань України, закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

4. Юрчишена Л. В. Інтегральна оцінка фінансової стійкості університетів. *Academy Review*. 2024. № 2(61). DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-2-61-7> (0,88 д. а.) (**Web of Science Core Collection**).

5. Yurchyshena L., Dluhopolskyi O., Vechirko I., Kozlovskyi S., Lavrov R. Prerequisites of hybridization of university financing as a tool for ensuring sustainability and strategic development. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 5. P. 184–191. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-5/184> (0,92 д. а. / 0,37 д. а.). *Особистий внесок автора: оцінено фінансування ЗВО України та обґрунтовано передумови розвитку гібридного фінансування університетів (Scopus).*

6. Laktionova O., Yurchyshena L., Matviychuk V. Income and financial stability of university: sectoral approach. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 5(40). С. 204–215. DOI:

<https://doi.org/10.18371/fcaptp.v5i40.244985> (0,99 д. а. / 0,5 д. а.). *Особистий внесок автора: сформульовано понятійний інструментарій та методичні підходи до оцінки фінансової стійкості університетів (Web of Science Core Collection).*

7. Doronina O., Yurchyshena L., Bondarevska K., Vechirko I., Kulinich T. Identifying key risks to the stability of Ukrainian universities during wartime. *Problems and Perspectives in Management*. 2025. Vol. 23, iss. 2 (spec. issue). P. 54–70. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.23\(2-si\).2025.05](https://doi.org/10.21511/ppm.23(2-si).2025.05) (1,54 д. а. / 0,62 д. а.). *Особистий внесок автора: здійснено літературний огляд, досліджено вплив фінансових ризиків на стійкість університетів (Scopus, Q2).*

**Статті у наукових виданнях,
включених до Переліку наукових фахових видань України**

8. Юрчишена Л. В., Цимбал Н. В. Застосування матричного підходу до оцінки фінансової стійкості підприємства. *Інноваційна економіка*. 2013. № 10(48). С. 147–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_10_26 (0,28 д. а. / 0,10 д. а.). *Особистий внесок автора: досліджено підходи до оцінки фінансової стійкості.*

9. Юрчишена Л. В., Петренко Ю. О. Аналіз чутливості публічних фінансів до пандемії Covid-19. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2021. № 9–10. С. 43–51. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-43-51> (0,66 д. а. / 0,33 д. а.). *Особистий внесок автора: виявлено вплив COVID-19 на ВВП.*

10. Юрчишена Л. В. Принципи корпоративного управління: міжнародний досвід та впровадження в університетах. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.53> (0,92 д. а.).

11. Юрчишена Л. В. Визначення бізнес-моделі університету на основі синтезу підходів до бізнес-моделі підприємства. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4(40). С. 271–284. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.4.25> (1,03 д. а.).

12. Юрчишена Л. В., Томілова К. В. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Випуск № 1(28). DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.28-16> (0,89 д. а. / 0,44 д. а.). *Особистий внесок автора: концептуальний підхід до забезпечення фінансової стійкості.*

13. Юрчишена Л. В. Формування нової парадигми вищої освіти: драйвери та економічна модель університетів. *Економіка і організація управління*. 2021. № 2(42). С. 142–152. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.2.14> (0,9 д. а.).

14. Юрчишена Л. В. Модель фінансування вищої освіти: теоретичні підходи та результати впровадження в Україні. *Освітня аналітика України*. 2021. № 3(14). С. 17–32. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-17-32> (0,95 д. а.).

15. Юрчишена Л. В. Генезис підходів до понять «модель» та «економічна модель». *Міжнародний журнал «Фінансовий простір»*. 2021. № 4(44). С. 88–98. DOI: [https://doi.org/10.18371/fr.4\(44\).2021.889810](https://doi.org/10.18371/fr.4(44).2021.889810) (0,76 д. а.).

16. Юрчишена Л. Теоретичні засади фінансової стійкості університетів. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 1. С. 22–37. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.01.022> (1,09 д. а.).

17. Юрчишена Л. В. Чинники забезпечення фінансової стійкості університетів в умовах пандемії та військової агресії РФ. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2(18). С. 23–34. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-23-34> (0,80 д. а.).

18. Юрчишена Л. В. Методологічний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості закладів вищої освіти. *Економіка і організація управління*. 2022. № 4(48). С. 96–108. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.4.11> (0,87 д. а.).

19. Юрчишена Л. В. Вплив показників масштабу на фінансову стійкість університету: методичний та практичний аспект. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 129–138. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.4.129.138> (0,76 д. а.).

20. Юрчишена Л. В., Каплунська І. В. Концептуальний підхід до забезпечення фінансової стійкості підприємства. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.12.43> (0,56 д. а. / 0,28 д. а.). *Особистий внесок автора: розглянуто теоретичні підходи до поняття «фінансова стійкість».*

21. Юрчишена Л. В. Методологічні та практичні аспекти розробки моделі розрахунку повної вартості освітніх послуг. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2(50). С. 130–141. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.2.12> (0,80 д. а.).

22. Юрчишена Л. В. Кластеризація університетів та обґрунтування економічної моделі їх розвитку. *Освітня аналітика України*. 2023. № 3(24). С. 73–86. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-3-73-86> (0,85 д. а.).

23. Юрчишена Л., Синусик А. Концептуальні підходи до вдосконалення фінансової стратегії розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-67> (0,58 д. а. / 0,27 д. а.). *Особистий внесок автора: розглянуто теоретичні підходи до формування фінансової стратегії.*

24. Юрчишена Л. В. Оцінка фінансової стійкості українських університетів за інтегральною методикою. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 3. С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-12> (0,62 д. а.).

25. Юрчишена Л. В. Стратегічна фінансова стійкість університетів: методологічний та практичний аспект. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 3(35). С. 196–209. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-196-209](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-196-209) (0,79 д. а.).

26. Юрчишена Л. В. Фінансове планування в університетах в умовах невизначеності. *Економіка і організація управління*. 2023. № 4(52). С. 82–91. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.4.9> (0,73 д. а.).

27. Юрчишена Л., Бартош А., Щербата А. Краудфандинг та краудлендінг як альтернативні способи фінансування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2024. Т. 89, № 4. С. 89–98. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.04.089 (0,80 д. а. / 0,30 д. а.). *Особистий внесок автора: теоретичні аспекти сутності понять «краудфандинг» і «краудлендінг».*

28. Юрчишена Л. В. Адаптація системи фінансового планування та бюджетування до сучасної моделі розвитку університетів. *Бізнес Інформ*. 2024.

№ 3. С. 316–322. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-316-322> (0,68 д. а.).

29. Юрчишена Л. В. Оцінка фінансової гнучкості закладів вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2024. № 33(61). С. 81–86. DOI: 10.25264/2311-5149-2024-33(61)-81-86 (0,42 д. а.).

30. Юрчишена Л. В. Формування трансформаційної моделі економічного розвитку України. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2024. № 7–8(320–321). С. 51–62. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-51-62> (1,21 д. а.).

31. Юрчишена Л. В. Концепція забезпечення фінансової стійкості університетів в трансформаційній моделі економічного розвитку України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 7. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-7-10142> (0,74 д. а.).

32. Юрчишена Л. В. Витрати на дослідження і розробки та рейтинг України в глобальному індексі інновацій. *Освітня аналітика України*. 2024. № 3(29). С. 16–28. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-3-16-28> (0,73 д. а.).

33. Karpova T. S., Yurchyshena L. V. Transformation of higher education in Ukraine in the conditions of martial law. *Економіка і організація управління*. 2024. № 3(55). С. 140–150. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.3.15> (1,00 д. а. / 0,5 д. а.). *Особистий внесок автора: визначено проблеми вищої освіти в умовах війни.*

Публікації за матеріалами конференцій

34. Shaulska L., Yurchyshena L., Popovskiy Y. Using MS Power BI tools in the university management system to deepen the value proposition. *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*. Deggendorf, Germany, 2021. P. 294–298. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548447> (0,52 д. а. / 0,26 д. а.). *Особистий внесок автора: уточнено контекст поняття «ціннісна пропозиція», визначено фактори, що впливають на прийняття рішень університетським менеджментом (Scopus).*

35. Yurchyshena L., Shaulska L., Naumova M. Using R programming language to cluster of universities based on sustainability potential. *2022 12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*. Slovakia, 26–28 September 2022. P. 572–576. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913137> (0,58 д. а. / 0,29 д. а.). *Особистий внесок автора: уточнено поняття «стійкість», визначено і розраховано показники стійкості для кластеризації університетів (Scopus).*

36. Юрчишена Л. В. Впровадження внутрішньої системи якості вищої освіти на прикладі економічних спеціальностей класичного університету. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 16–17 травня 2019 р.)*. Вінниця, 2019. Т. 1. С. 192–194 (0,22 д. а.).

37. Юрчишена Л. В. Оцінка впливу доходів на фінансову стійкість університетів. *World science: problems, prospects and innovations: збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (Торонто, 16–*

18 червня 2021 р.). Торонто, Канада, 2021. С. 601–607. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/WORLD-SCIENCE-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-16-18.06.21.pdf> (0,27 д. а.).

38. Yurchyshena L., Laktionova O. Financial flexibility of universities in adaptation to Covid-19 challenges. *Sustainable Development in the Post-Pandemic Period: International Scientific and Practical Conference (SDPPP-2021)*. (Tallinn, 9–10 November 2021). Tallinn, Estonia, Т. 126. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202112608003> (0,68 д. а. / 0,34). *Особистий внесок автора: визначено поняття «фінансова гнучкість» та розроблено методичний інструментарій її оцінки.*

39. Юрчишена Л. В. Сучасні проблеми фінансування закладів вищої освіти України. *Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави: збірник матеріалів XVI Міжнародної науково-практичної конференції* (Запоріжжя, 14–15 квітня 2022 р.). Запоріжжя. 2022. С. 120–122 (0,10 д. а.).

40. Юрчишена Л. В. Розрив видатків за видами фінансування як індикатор фінансової стійкості ЗВО. *Фінансово-економічна платформа парадигмальних змін повоєнного розвитку України: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті проф. Войнаренка Михайла Петровича* (Хмельницький, 27–28 жовтня 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 101–102 (0,11 д. а.).

41. Yurchyshena L. Tools for ensuring financial stability in the corporate model of university governance. *Corporation Management-2022: 2nd International Conference* (Banská Bystrica, Slovakia, May 19, 2022). Banská Bystrica, Slovakia, 2022. URL: <https://conf.scnchub.com/index.php/ICCM/ICCM-2022/paper/view/342> (0,20 д. а.).

42. Yurchyshena L. Strategic financial planning of universities: challenges and opportunities. *Management strategies and policies in the contemporary economy: 7th International Conference (ICSPM 2022)* (Chişinău, Moldova, June 9–10, 2022). Chişinău, Moldova, 2022. P. 142–146. DOI: <https://doi.org/10.53486/icspm2022.23> (0,84 д. а.).

43. Юрчишена Л. В. Проблеми фінансування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 55-річчю кафедри фінансів і банківської справи* (Вінниця, 27 квітня 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 58–61 (0,15 д. а.).

44. Юрчишена Л. В. Обмеження фінансування розвитку закладів вищої освіти. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях: матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції* (Одеса, 26–27 квітня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 119–120 (0,12 д. а.).

45. Юрчишена Л. В. Концептуальні підходи до моделі розрахунку вартості освітніх послуг закладів вищої освіти. *Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: країни Балтії – Україна: єдність, підтримка, перемога: зб. наукових праць III Міжнародної наук.-практичної конференції* (Київ, 8 червня 2023 р.). Київ, 2023. С. 256–259 (0,16 д. а.).

46. Юрчишена Л. В. Гібридні економічні моделі розвитку університетів у воєнний та повоєнний періоди. *Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 07–08 грудня 2023 р.). Київ, 2023. С. 228–230 (0,15 д. а.).

47. Юрчишена Л. В. Фінансування закладів вищої освіти з державного бюджету. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 23 листопада 2023 р.). Полтава, 2023. С. 65–66 (0,18 д. а.).

48. Юрчишена Л. В. Структурні трансформації фінансування державних університетів України. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки*: матер. 6-ої міжнар. наук.-практ. конференції (Чернівці, 18 квітня 2024 р.). Чернівці, 2024. С. 361–366 (0,14 д. а.).

49. Юрчишена Л. В. Критерії інтегральної оцінки фінансової стійкості університетів. *Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України*: праці II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Вінниця, 25 квітня 2024 р.). Вінниця, Україна. С. 67–69 (0,10 д. а.).

50. Юрчишена Л. В. Прояви фінансової стійкості університетів в умовах цифрової трансформації. *Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку*: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 23 квітня 2024 р.). Київ, 2024. С. 494–496. URL: https://stud.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27213/1/IMPER_2024_P494-496.pdf (0,16 д. а.).

51. Юрчишена Л. В. Проблеми реалізації компонентів трансформаційної моделі економічного розвитку України. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці (Вінниця, 10–11 жовтня 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 258–261 (0,17 д. а.).

52. Юрчишена Л. В. Міжнародні рейтинги як інструмент інтернаціоналізації університетів. *Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України: досягнення і проблеми – погляд ззовні і зсередини*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 5 грудня 2024 р.). Київ, 2024. С. 133–137 (0,13 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Юрчишена Л. В. Фінансова стійкість університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

У дисертації уточнено сутність понятійно-категоріального апарату базових категорій дослідження. Визначено та обґрунтовано парадигму формування трансформаційної моделі економічного розвитку України. Розроблено концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. Структуровано та змістовно наповнено систему компонентів економічної моделі університету на основі ціннісного підходу. Досліджено вплив вищої освіти та інновацій на трансформаційну модель економічного розвитку України. Визначено моделі фінансування вищої освіти в країнах світу та обґрунтовано графічну модель фінансування вищої освіти. Розроблено концептуальні підходи до визначення собівартості освітніх послуг у закладах вищої освіти. Обґрунтовано теоретичні підходи до сутності фінансової стійкості університету, визначено її класифікацію. Розроблено класифікацію та обґрунтовано вплив чинників на фінансову стійкість університетів. Окреслено ознаки фінансової гнучкості університету й розроблено методичний інструментарій для її оцінки. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університету. Розроблено та обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінки інтегрального показника фінансової стійкості університетів. Обґрунтовано науково-методичний підхід до вибору економічної моделі розвитку університету на основі кластеризації. Визначено підходи до адаптації фінансового планування та бюджетування університетів у контексті трансформаційної моделі економічного розвитку України. Обґрунтовано та розроблено механізм інтеграції цільових показників діяльності та рейтингових систем оцінювання в систему стратегічного управління університетами.

Ключові слова: економічна модель, трансформаційна модель, економічний розвиток, стійкість, фінансова стійкість, фінансова гнучкість, університети, вища освіта, фінансування, інтегральна оцінка, фінансове планування, собівартість освітніх послуг, стратегічна стійкість, кластеризація університетів, диверсифікація доходів.

ABSTRACT

Yurchyshena L. V. Financial stability of universities in the transformational model of Ukraine's economic development. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences in the specialty 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

The dissertation refines the conceptual and categorical framework of the fundamental categories of the study. It defines and substantiates the paradigm for forming the transformational model of Ukraine's economic development. A concept for ensuring the financial stability of universities within this model has been developed. The structure and content of the components of the university's economic model have been systematized based on a value-driven approach. The impact of higher education and innovations on the transformational model of economic development has been analyzed. The models of higher education funding in different countries have been

identified, and a graphical model of higher education funding has been substantiated. Conceptual approaches to determining the cost of educational services in higher education institutions have been developed. Theoretical approaches to the essence of university financial stability have been justified, and its classification has been determined. A classification of factors affecting university financial stability has been proposed and substantiated. The characteristics of university financial flexibility have been outlined, and a methodological toolkit for its assessment has been developed. A scientific and methodological approach to assessing both the current and strategic financial stability of universities has been formulated. A scientific and methodological approach for evaluating the integral indicator of financial stability has been developed and substantiated. A scientific and methodological approach to selecting the university's economic development model based on clustering has been proposed. Approaches to adapting financial planning and budgeting systems of universities within the transformational model of Ukraine's economic development have been defined. A mechanism for integrating key performance indicators and ranking assessment systems into the strategic management system of universities has been substantiated and developed.

Keywords: economic model, transformational model, economic development, resilience, financial stability, financial flexibility, universities, higher education, funding, integral assessment, financial planning, cost of educational services, strategic sustainability, clustering of universities, income diversification.